

TZV. BLATNICKO-MIKULČICKÝ HORIZONT A JEHO VLIV NA CHRONOLOGII RANÉHO STŘEDOVĚKU

ŠIMON UNGERMAN

Keywords: *Early Middle Ages – Great Moravia – chronology – material culture – hillfort*

Abstract: *So-called Blatnica-Mikulčice horizon and its influence on the early medieval chronology. The Blatnica-Mikulčice horizon (BMH) counted for a long time among crucial building stones of our early medieval archaeology. In the last time, however, voices began to resound in literature that this concept would deserve a comprehensive re-evaluation. This is also the topic of the submitted paper, which evaluates the role that BMH has played in the early medieval chronology on the territory of former Czechoslovakia. The author comes to the conclusion that BMH introduced into the research considerable chronological contradictions and discrepancies because the dates derived from this horizon, under the present state of knowledge, cannot be interconnected with those acquired from other sources. For example, basing on BMH the occupation in several Slavic strongholds was dated back exclusively to the first half of the 9th century, which had a serious impact on the whole image of historic development in what is now Slovakia at the time of Great Moravia.*

Úvod

V předkládaném příspěvku bych se chtěl zabývat blatnicko-mikulčickým horizontem (dále jako BMH) a rolí, kterou sehrál v naší raně středověké chronologii. V několika posledních letech se – na základě zmínek v odborné literatuře i v neformálních diskusích s archeology – zřetelně ukazuje, že koncept BMH je především mladší generací badatelů vnímán značně kriticky, nicméně aktuální zhodnocení celé problematiky stále schází. Uspořádání kolokvia „Karolínska doba a Slovensko“ mi proto připadlo jako vhodná příležitost to provést. Pokouším se doložit, že BMH způsobil chronologické diskrepance, které nelze za současného stavu bádání skloubit dohromady s daty získanými z jiných zdrojů. Podrobněji rozebírám průvlečky s prodlouženým krčkem coby příklad předmětu, který byl s BMH tradičně spojován a považován za velkomoravské specifikum – ve skutečnosti je to předmět karolínského původu, který má širší geografický i chronologický výskyt.

BMH nebyl od počátku přesně definován, ale tento koncept krystalizoval postupně. V jeho počátcích sehrál vlivnou roli tzv. nález z Blatnice, tedy soubor předmětů pocházející údajně z okolí Blatnice na Slovensku, který se již ve 2. polovině 19. století dostal do Maďarského národního muzea v Budapešti (Kovács 1978/1979, 103). Byla do něj řazena mj. pozdně avarská kování, karolínský meč i lokálně zhotovená souprava kování koňského postroje (křížová kování, průvlečky s prodlouženým krčkem a nákončí). Přestože nálezy okolnosti jsou zcela nejasné, nejspíše od 30. let 20. století se většina badatelů přiklonila k výkladu, že tyto předměty původně tvořily obsah jednoho hrobového celku (Fetich 1937, 263; Eisner 1952, 324; Benda 1963, 199). Na základě toho vznikl dojem, že tyto předměty odlišného původu spojuje vzájemná chronologická blízkost a – vzhledem k přítomnosti pozdně avarských kování – také relativně časná datace do doby kolem roku 800. Tato okolnost podle mého názoru značně usnadnila pozdější všeobecné přijetí BMH.

První, kdo spojil dávno známé nálezy „z Blatnice“ s předměty nověji odkrytými v Mikulčicích, byl J. Poulík (1963, 43). Nějakou definici BMH by však čtenář v jeho knize hledal marně, Poulíkovy vývoody jsou značně vágní a nekonkrétní. Tento badatel se zabýval bronzovými ostruhami zdobenými vrubořezem z hr. 50 od 6. kostela a s motivem lidské masky z hr. 44 u 2. kostela v Mikulčicích a datoval je do počátku 9. století (tato datace je však z dnešního pohledu neudržitelná, viz např. Košta 2008). Spíše jen mimochodem označil tyto nálezy za reprezentanty „mikulčického stylu“, který synchronizoval se stylem „blatnickým“. Zanedlouho poté D. Bialeková (1965) odkryla v Pobedimi soubor železných kování zdobených plastickou výzdobou nebo tauzií, k nimž shledávala analogie u 6. kostela v Mikulčicích a mezi nálezy „z Blatnice“. Na základě odlišné výzdoby je však nedatovala stejně (tzn. do doby kolem počátku 9. století), ale označila je za zástupce druhé, mladší fáze BMH, kterou kladla do 2. čtvrtiny 9. století. Tehdy ještě realisticky dodala, že toto datování je „postaveno jen na čistě komparativně-typologických kritériích“, ve svých pozdějších pracích již opodstatněnost mladší fáze BMH nepovažovala za nutné dále dokazovat.

První ucelenější pokus o definici BMH tak obsahuje až práce J. Justové (1977, 498–499), která je však nejvíce ze všeho nekritickou kompilací názorů roztroušených v dosavadní literatuře. Její výčet obsahuje tak širokou škálu uměleckých motivů a výzdobných technik, že do takto pojatého BMH je možné zařadit většinu středohradištních kování opatřených výzdobou. Již tehdy se ukázala značně problematická skutečnost, že BMH obsahuje pouze předměty z okruhu mužské výstroje (opasky, ostruhy s kováními příslušných řemínků apod.); na druhé straně nebyly známy žádné s nimi současné typy ženského šperku, neboť skoro všechen ženský šperk byl tehdy datován až od 2. poloviny 9. století a později (Ungerma 2005, 707 s lit.).

Zatímco dosud zmíněné práce budovaly koncept BMH „zdola“ (tzn. všimaly si konkrétních artefaktů a vztahů mezi nimi, sugerovaly představu o synkretickém uměleckém stylu apod.), článek D. Bialekové (1979, 93) představoval změnu v tom, že autorka mluvila o „blatnickém horizontu“, který má různé regionální facie (Blatnica, Mikulčice a Nin). Snažila se mu dát širší platnost, tento horizont podle ní není „lokálně striktně ohraničená skupina památek, nýbrž kulturní, vlastně civilizační horizont, který úzce souvisí s procesem vzniku státu u Moravanů a jižních Slovanů“. Jinými slovy řečeno, D. Bialeková tvoří „shora“ chronologickou konstrukci, kterou zaplňuje konkrétními předměty a nálezovými celky. Upouští již od představy synkretického uměleckého stylu; z jejího výkladu vyplývá, že jednotlivé komponenty BMH (avarská, slovanská a karolinská) se na daném artefaktu nemusejí projevovat všechny, stejně tak i celé lokality se od sebe mohou diametrálně odlišovat zastoupením uvedených složek. Ačkoliv práce D. Bialekové (1979; 1996) jsou v literatuře hojně citovány, není mi známo, že by s jejím chápáním BMH někdo polemizoval. Ostatně ani sama autorka svůj přístup zjevně nevnímá jako radikálně nový a odlišný od starších prací, vůči tradičnímu pojetí BMH se nijak nevymezuje.

Kritika BMH v literatuře

Jako první podrobil problematiku BMH kritickému přezkoumání polský badatel K. Wachowski (1989). Právně vytýkal J. Poulkovi i D. Bialekové, že ve svých pracích nepodali přesnou definici BMH. Stejně tak oprávněná je jeho námitka, že použití litého bronzu a „maskovitá“ výzdoba nemohou sloužit k zařazení artefaktu do BMH, neboť to nejsou prvky specifické pouze pro avarské a slovanské prostředí, ale oba se objevují i v karolinské kultuře a jinde (srov. např. Lemm 2004/2005). Varoval také před dalekosáhlými závěry na základě toho, že výzdobný motiv na určitém výrobku je označen za „avarský“ nebo „karolinský“ – navíc s poznámkou, že zjistit původ motivu může být často obtížné, neboť avarské i karolinské umění čerpalo z téhož inspiračního zdroje, kterým bylo Středomoří (srov. Daim 2000). I navzdory těmto výhradám však K. Wachowski v zásadě s konceptem BMH souhlasil, počítal s jeho absolutním datováním (de facto na základě událostí známých z písemných pramenů) do let 790–830. Stejně tak uznával existenci slovanských výrobků v „synkretickém stylu“, který vznikl na základě podnětů z avarského, slovanského a karolinského umění. Toto pojetí se v české a slovenské archeologii udrželo i v 90. letech 20. století (např. Profantová 1991; 1997).

Ve své starší práci (Ungerma 2005/2006, 129–133) jsem se vyslovil proti rozdělení BMH na dvě fáze, provedeném D. Bialekovou (viz výše). Dále jsem kritizoval přímočaré spojování BMH (prostřednictvím většinou velmi vágních „avarských vlivů“) s historickými událostmi známými z písemných pramenů, neboť to je – přinejmenším v současnosti – metodicky neudržitelné.

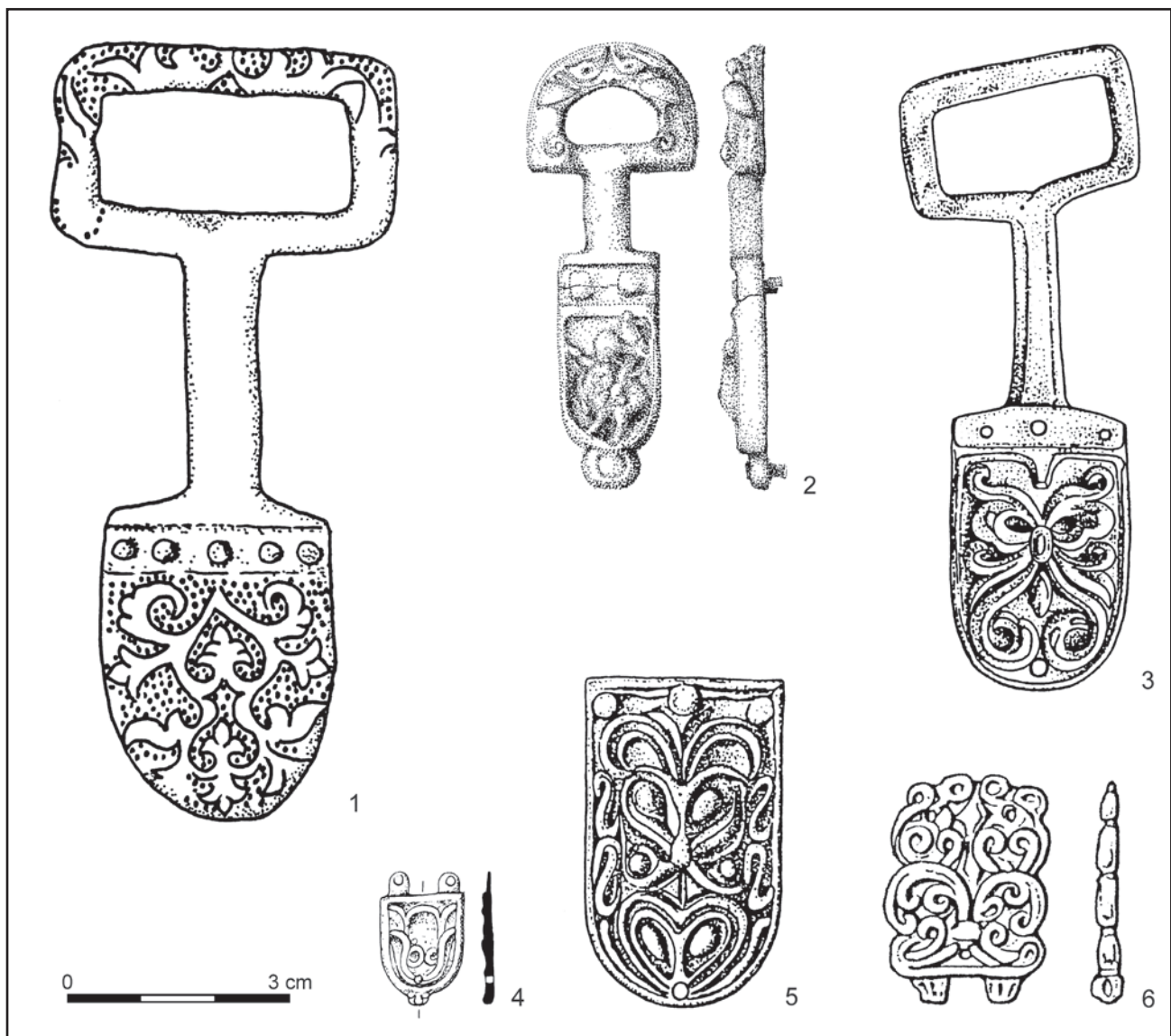
Z. Měřínský (2006, 204) napsal k rozsáhlé a takřka „všeobjímající“ definici BMH z pera J. Justové (1977, 498), že „řada výše uváděných technik i artefaktů s tzv. blatnicko-mikulčickým horizontem přímo nesouvisela a ty mají také daleko širší či odlišné chronologické postavení“; a dále: „i dekor musíme hodnotit případ od případu, nikoliv jednotlivé výzdobné techniky a motivy“. Na rozdíl od K. Wachowského zastává Z. Měřínský názor, že náplň a definice BMH „jsou natolik nejasné“, že bude lepší využít jiné chronologické pojmy (např. raně velkomoravský styl/horizont), kam „můžeme zařadit i předměty vyložené západní proveniencí nebo dožívající artefakty pozdně avarské“. Zde si nelze ne všimnout, že takové předměty tvořily již náplň BMH v intencích D. Bialekové (1979), která ustoupila od pojetí, že by do BMH musely patřit pouze předměty v synkretickém uměleckém stylu.

K pojmu BMH se krátce vyjádřil i Z. Klanica (2006, 49), který jej považuje za „nešťastný“, a dále píše, že „s odmítavým stanoviskem ke spojování Blatnice a Mikulčic jsem se nikdy netajil“, nicméně bez podrobnějšího rozboru důvodů, které jej k tomuto konstatování vedly. Podobně jako Z. Měřínský i on zdůraznil, že předměty s proveniencí „z Blatnice“ nemusely tvořit uzavřený nálezový celek a nepředstavují ani chronologicky homogenní soubor.

J. Macháček nedávno upozornil na rozpor mezi tradičním datováním památek řazených do BMH a nově získanými absolutními daty. Při výzkumu fortifikace Břeclavi-Pohanska bylo v roce 1976 z řezu valem č. 15 odebráno spálené dubové dřevo, na základě jeho dendrochronologické analýzy bylo zjištěno, že „poslední dochovaný letokruh patří do roku 875, přičemž smýcení stromu je třeba hledat někdy po roce 881“ (Macháček/Dresler/Rybníček v tisku; Dresler/Humlová/Macháček/Rybníček/Škojec/Vrbová-Dvorská 2010, 124). S takto pozdním datováním vzniku hradby na Pohansku stojí v příkrém rozporu starší názor B. Dostála (1977/1978, 130), který počítal s jejím podstatně dřívějším vybudováním, neboť i zánik hradby kladl již někde do doby „mezi polovinou a počátkem poslední třetiny 9. století“. Tento závěr se opíral výhradně o zařazení železného křížového kování a průvlečky s prodlouženým krčkem, které byly součástí depotu v zemnici č. 10, do BMH. Z toho J. Macháček vyvozuje, že „příliš úzké datování tzv. blatnicko-mikulčického horizontu, event. samotná existence této chronologické fáze (...) se jeví ve světle nejnovějších výzkumů jako sporná a musí být dále diskutována“ (Macháček/Dresler/Rybníček v tisku). Dostálovo datování depotu a z něj vyvozované dalekosáhlé závěry kriticky komentuje i F. Curta (2011), podle něj mohou obě kování představovat starší složku depotu, a tudíž lze jejich dataci (kterou nijak explicitně nezpochybnil) použít nanejvýš jako terminus post quem.

Diskuse o nálezech BMH z Čech

V uvedeném přehledu jsem se snažil shromáždit především takové výhrady a námitky vůči BMH, které považuji za oprávněné. Jsou natolik závažné, že nad nimi nelze jen tak mávnout rukou. Jelikož většina zmíněných prací vyšla poměrně nedávno, je pochopitelné, že bádání na ně zatím ještě nestačilo reagovat. V této souvislosti trochu překvapuje, jak málo polemických ohlasů u nás vzbudila práce K. Wachowského (1989). Pokud je mi známo, více na ni reagovala jen

Obr. 1 Průvlečky s prodlouženým krčkem (1–3), nákončí (4, 5) a polovina šarnýřového kování (6), které jsou řazeny k tzv. blatnicko-mikulčickému horizontu. 1 – Hradec u Němčtic (překresba výzdoby na základě rentgenového snímku; podle Profantová 1991), 2 – Čáslav-Hrádek (podle Profantová 1991), 3, 5 – Břeclav-Pohansko, Lesní školka (podle Dostál 1993), 4 – Pražský hrad (podle Profantová 1989), 6 – Kanín II (podle Profantová 1996).

N. Profantová (1997), která mj. souhlasí s některými jeho výhradami ohledně měnící se terminologie (blatnická skupina, styl, horizont) i rozkolísanosti obsahu pojmu BMH. Dále hájila tezi – K. Wachowským (1992, 105) údajně odmítanou¹ –, že existují výrobky, které skutečně „vznikly synkrezí avarských a západních prvků“, přičemž „tuto synkrezi můžeme oprávněně považovat za jeden z nezbytných předpokladů pro obhájení pojmu blatnicko-mikulčického horizontu jako kategorie, která je mimo jiné definována i stylovými prvky“ (Profantová 1997, 85). Badatelka shromáždila nálezy z Čech, tradičně řazené do BMH, a konstatovala, že jen malá část z nich nese výzdobu v synkretickém uměleckém stylu. Konkrétně uvádí pouhé čtyři artefakty: průvlečky s prodlouženým krčkem z Hradce u Němčtic a Čáslavi – Hrádku, nákončí z Pražského hradu a polovinu šarnýřového kování z Kanína II. U průvlečky z Hradce u Němčtic (obr. 1: 1) s tuzovanou výzdobou v podobě rostlinného motivu na tečkovaném pozadí (Profantová 1991, 38–41, obr. 1: 2) si osobně nejsem jistý, jestli se dá použitý motiv označit za „orientální“, a hlavně zda z toho lze vyvozovat chronologické závěry. Stejně je tomu v případě tečkování pozadí, které má napodobovat puncování známé z okruhu pozdně averské lité industrie a zlatých nádob z pokladu v Sinnicolau Mare (Nagyszentmiklós). Průvlečka z Čáslavi – Hrádku (obr. 1: 2) nese dnes již značně nezřetelnou výzdobu, kterou N. Profantová (1991, 32) interpretuje jako ptáka se stužkou kolem krku a bojujícího s hadem. Tento východní motiv však nelze použít k přesnému datování artefaktu, neboť se nevyskytuje výhradně na pozdně averských památkách. O polovině šarnýřového kování z hr. 133 v Kaníně II (obr. 1: 6; Justová 1977, 496, obr. 3: 9) autorka uvádí, že její rostlinná výzdoba je odvozena z výzdoby rukojeti zlaté patery č. 16 v pokladu ze Sinnicolau Mare (Profantová 1996, pl. 2: 7). Naopak M. Lennartsson (1997/1998, 582) řadí kanínské kování k napodobeninám karolinských výrobků s rostlinnou ornamentikou. Celkově lze shrnout, že podle N. Profantové má synkretický

charakter všech těchto tří výrobků spočívat v kombinaci západního typu kování a výzdoby východního původu. Naproti tomu v případě čtvrtého artefaktu, kterým je drobné nákončí z Pražského hradu (obr. 1: 4; Profantová 1989, 604, obr. 1: 2), jde nejspíše o domácí napodobeninu pozdně avarského kování, jehož výzdoba vykazuje obohacení o karolinský prvek v podobě výčnělku na spodní části. Autorka správně připomíná, že takové výčnělky se vzácně objevují na pozdně avarských litých nákoncích, nicméně v jejich novějším hodnocení to není hodnoceno jako inspirace ze západní Evropy: G. Kiss (2000, 414) se přiklání k výkladu, že vzhledem k datování těchto nákonců do pozdně avarských fází SPA I a II jde spíše o vliv byzantský. Karolinská nákončí s výčnělky jsou až o něco mladší (pocházejí zhruba z 2. poloviny 8. století) a jsou opět výsledkem ovlivnění ze strany byzantských litých opaskových kování.

Jen u dvou z uvedených čtyř artefaktů lze přibližně určit dobu, kdy se dostaly do země. V případě průvlečky s prodlouženým krčkem z Hradce u Němčic to bylo nejspíše v době zániku hradiště, která je kladena na přelom 9./10. století a do 1. třetiny 10. století (také viz níže; Michálek/Lutovský 2000, 223, 233). Zřejmě až kolem poloviny 10. století mohla být pohřbena žena v hr. 133 v Kaníně II, jak o tom svědčí zejména záušnice s očkem a drobné esovitě záušnice (Justová 1977, obr. 3: 2–4, 6, 7).

Předložený rozbor zřetelně ukazuje, na jak nejisté půdě se pohybujeme, a to nejen u zmíněné čtveřice předmětů, ale platí to i pro BMH jako takový: máme co do činění s unikátními předměty, k nimž postrádáme přesné analogie; provenience výzdobných motivů je často nejistá, přesněji řečeno názory na ni se u badatelů liší. Zjistit dobu, kdy se předměty dostaly do země, je možné jen v některých případech, navíc to nevypovídá nic určitějšího o době jejich výroby, neboť k uložení mohlo dojít – a mnohdy evidentně došlo – se značným zpožděním. A co je ještě významnější: pokud při datování výroby artefaktu vyjdeme z určení výzdoby coby „avarského motivu“, hrozí nebezpečí, že argumentace se bude stále točit v kruhu, neboť takto vzniklou datací většinou nelze ověřit z jiného zdroje.

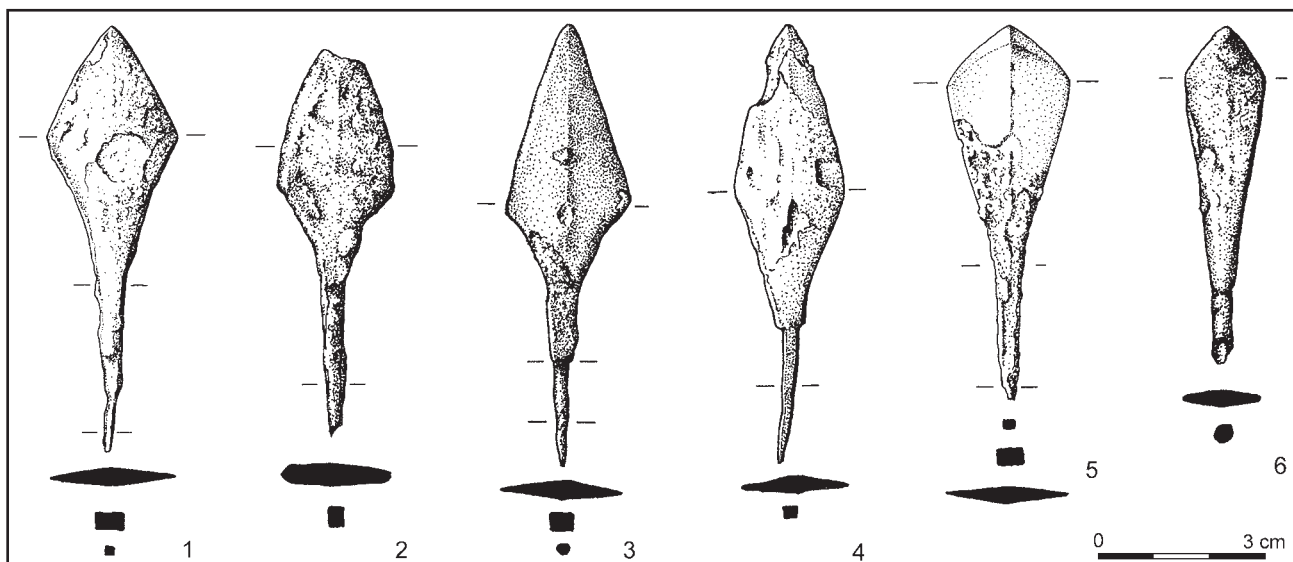
Vliv BMH na chronologii raného středověku

V naší odborné literatuře lze vysledovat zvláštní paradox: ačkoliv na Moravě a na Slovensku se po celá 80. a 90. léta nikdo problematikou BMH komplexněji nezabýval, přesto (nebo možná právě proto?) je zde tento pojem natolik vžitý, že ho většina badatelů nepovažuje za nutné nějak důkladněji promyšlet. Skoro bez výjimky tak koncept BMH slouží k snadnému získávání „přesných“ absolutních datací – stačí, aby při terénním výzkumu bylo nalezeno kování z litého bronzu zdobené vrubořezem nebo železné kování s tauzií nebo „maskovitou“ výzdobou atd., a je okamžitě ztotožněno s BMH, stejně „automaticky“ se pak objeví i datování artefaktu do 1. čtvrtiny nebo 1. poloviny 9. století (v poslední době např. Princová-Justová 1997, 105, obr. 1: 5; Kolník 1999; Kavánová 2003, 335; Šalkovský 2004; Janošík/Pieta 2006, 141; aj.).

Stejně tak jsou do BMH často kladeny celé funkční typy předmětů bez ohledu na materiál a výzdobu, především jde o průvlečky s prodlouženým krčkem a křížová kování (Dostál 1977/1978, 118; Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 88; Galuška 1997, 80; Bláha 1998, 139; 2001, 52). Zde je nutné se zastat tvůrců BMH, kteří sice tyto typy kování v souvislosti s BMH často zmiňují (např. Bialeková 1979, 99; 1996, 254), ale nikde explicitně netvrdí, že se používaly pouze během tohoto období a že se předtím ani potom nevyskytovaly. Taková námitka však v bádání nezazněla; jinými slovy lze říci, že koncept BMH do určité míry „začal žít svým vlastním životem“. Podnětem k zařazení křížových kování a průvleček s prodlouženým krčkem do BMH byla evidentně garnitura s těmito kováními v tzv. blatnickém nálezu (viz výše), který je tradičně datován do doby kolem roku 800. Tato datace je založena „v prvé řadě na rozboru historické situace“ a na předpokládaném společném výskytu této garnitury s pozdně avarskými litými kováními (Benda 1963, 200). Tuto skutečnost bohužel nelze potvrdit ani vyvrátit, takže ji z důvodu předběžné opatrnosti nemůžeme vzít za základ chronologických úvah. Jediným východiskem tak zůstává samotná garnitura křížových kování, průvleček s prodlouženým krčkem a nákončí, nicméně podrobný umělecko-historický rozbor její výzdoby, na základě kterého by se o datování dalo uvažovat, dosud nebyl vypracován.²

Podobně je tomu i v případě plechových kování s puklicí: D. Bialeková (1989/1990, 49, 52) je datuje do 1. třetiny 9. století, a to především na základě jejich výskytu v Pobedimi. Nelze přehlédnout, že její argumentace se do značné míry točí v kruhu: Pobedim je datována na základě předmětů řazených do BMH, následně je nově identifikovaný typ kování zařazen do BMH jen proto, že se také vyskytl na této lokalitě. Jakmile se datace jednou objeví v literatuře, badatelé ji začnou vztahovat i na exempláře z dalších lokalit (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 87; Profantová 1995, 100; 1997, 86; Janošík/Pieta 2006, 141).

Důsledky takového nekritického řazení artefaktů do BMH jsou zřejmé a mají velmi závažný dopad. V současnosti je naprostá většina kování z okruhu bojovnícké výstroje „datována“ do 1. poloviny 9. století, zatímco exempláře kladené do 2. poloviny 9. století lze spočítat na prstech jedné ruky. K těmto nepočítaným výjimkám patří např. honosné nákončí z hrobu 390 u mikulčické baziliky, které je vyrobeno ze stříbrného plechu a zdobeno filigránem, vsazenou antickou gemou aj. vložkami, takže se nedá vměstnat ani do vágní definice BMH (Poulik 1975, 82; 1985, 31 – zde chybně jako „hrob 490“). Dalším důsledkem je, že takto získané „datace“ jsou přenášeny i na jiné druhy hmotné kultury. Např. B. Dostál (1993) hovořil o „sídlištní keramice blatnicko-mikulčického horizontu“ ze dvou sídlištních objektů v Břeclavi-Pohansku – Lesní školce. Důvodem bylo to, že z výplně obj. 210 pocházela bronzová průvlečka s prodlouženým krčkem s vegetabilní výzdobou (obr. 1: 3), v případě obj. 1 bylo známé jazykovité nákončí (obr. 1: 5), taktéž z litého bronzu a zdobené vrubořezem, objeveno „v humusovité hlině nad objektem, která zřejmě souvisela s jeho výplní“, zatímco o několik stran dále autor připustil, že se tam mohlo dostat i odjinud (Dostál 1993, 60–65). Při analýze keramiky z obou objektů

Obr. 2 Vybrané typy rombových šipek z Hradce u Němčic, které mají přesné analogie na staromadžarských pohřebištích (podle Michálek/Lutovský 2000).

na ní identifikoval vedle tradičnějších prvků i znaky typologicky značně pokročilé. Dospěl k závěru, že již v BMH „byla specializovaná hrnčířská činnost na Pohansku značně rozvinutá a již v jejím rámci se začaly vyrábět keramické skupiny a typy, které mají pokračování i v následujícím velkomoravském období“. Pokud bychom toto vyjádření měli chápat tak, že celé spektrum keramických typů na lokalitě existovalo bez větší změny po celé velkomoravské období, nepůsobila by tato představa příliš věrohodně. I když samozřejmě nelze vyloučit, že typologicky vyspělá keramika se na Moravě mohla objevit už v předvelkomoravském období (Galuška 1997, 78–79), v tomto konkrétním případě se spíše nabízí vysvětlení, že datace keramiky byla uměle stlačena směrem dolů prostřednictvím zařazení obou kovových předmětů do BMH, z čehož vyplynula časná datace jejich výroby a – což je taktéž spekulativní – i doby, kdy se dostaly do země.³

Stejně tak má přiřazení nálezů k BMH závažný dopad na datování celých lokalit. V Břeclavi-Pohansku měl koncept BMH nejen určující vliv na časné datování zániku hradby (viz výše), ale pomocí něj bylo datováno také postavení kostela a starší fáze velmožského dvorce, a to do doby kolem poloviny 9. století, neboť B. Dostál (1975, 241–243) uvažoval, že předměty BMH se zde dostaly do hrobů a kulturní vrstvy s určitým zpožděním od doby svého vzniku.

Na Slovensku může jako příklad posloužit hradiště Bojná I. Těžiště jeho osídlení je v předběžném vyhodnocení kladeno do 1. poloviny 9. století (Pieta/Ruttikay 2006, 54), i když J. Janošik a K. Pieta (2006, 141) připouštějí určité pochybnosti („detailní vyčlenění materiální kultury tzv. blatnicko-mikulčického horizontu naráží na určité problémy“ a „některé výrobky v podstatě v nezměněné podobě přecházejí do dalšího období“). Výrazným „inspiračním zdrojem“ bylo stejné datování hradiště v nedaleké Povedimi (polohy Hradišťa a Podhradišťa; Bialeková 1972, 128; 1978, 162), což je – kromě předmětů připisovaných BMH – i výsledek chronologie ostruh (Bialeková 1977); pro její revizi se nedávno vyslovil J. Košta (2008, 287, pozn. 12). Časný zánik obou hradišť je interpretován jako projev historických událostí známých z písemných pramenů, konkrétně Pribinova vyhánění z Nitry Mojmiřem I. (Bialeková 1972, 128; Janošik/Pieta 2006, 137).

K určitému zkruslení mohlo dojít i v případě hradiště Mužla-Čenkov, neboť jeho počátky byly datovány do 1. čtvrtiny 9. století především na základě křížového kování a plechových kování s puklicí (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 88, 92). Tím samozřejmě nemá být řečeno, že by osídlení lokality nemohlo sahát tak hluboko do minulosti, nicméně prokázat by to mohly už jen ostruhy, neboť další podobný (chronologicky citlivý) materiál zde nebyl nalezen. Za nejstarší považují autoři ostruhu z obj. 549, kterou s určitým váháním přiřadili k ostruhám s očky, tzn. k typu II podle D. Bialekové (1977). Vedly je k tomu úzké ploténky na koncích ramen, které jsou zdobeny příčným plastickým profilováním a na nichž chybějí nýty i otvory pro ně, přičemž „náznak očka“ je údajně vidět jen na rentgenovém snímku (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 88, tab. 150: 21). Touto ostruhou, která je v našem prostředí dosud unikátní, se nedávno zabýval T. Kind (2007, 548, pozn. 17) a přiřadil ji k jím definovanému typu Stärmen. O původu, rozšíření a datování těchto ostruh zatím mnoho nevíme, sám badatel registruje jen několik málo kusů. Datuje je relativně časně, především na základě typologicky starších znaků, jako je příčné plasticky členěný bodec. Dále argumentuje dvěma ostruhami z bavorského pohřebiště Weismain-West, datovanými do 2. poloviny 8. století, to lze však akceptovat jen s těžkou, neboť u jedné z nich se nezachovalo ukončení ramene a druhá ostruha měla zase široké ploténky se dvěma trojicemi nýtů, tedy ukončení zcela odlišné (Kind 2007, 548–550, 587, Abb. 1: 2, 3). U dalších ostruh typu Stärmen si T. Kind zatím není jistý, jakým způsobem se připevňovaly k řemínkům. Je to tím, že neregistruje početný soubor ostruh ze Slovinska, které se k tomuto typu dají bez problémů přiřadit: mají úzká ramena (hladká nebo plasticky zdobená), příčné profilovaný bodec a drobné ploténky bez stopy po nýtech na líci, ale na jejich rubu se vždy nachází jeden nýt, většinou s plochou, široce roz-

tepanou hlavičkou (lokality Ajdna nad Potoki, Gradišče nad Bašljem a Poštela: Bitenc/Knific 2001, 96, 103, obr. 314–317, 341; srov. Vinski 1977/1978, 196, tab. VIII: 1, 2). Stejně ukončená ramena mají i ostruhy z hr. 54 na lokalitě Nitra-Mikov dvor (Fusek 2008, Abb. 9: 1, 2). Celé této skupině ostruh bude nutné ještě věnovat náležitou pozornost.

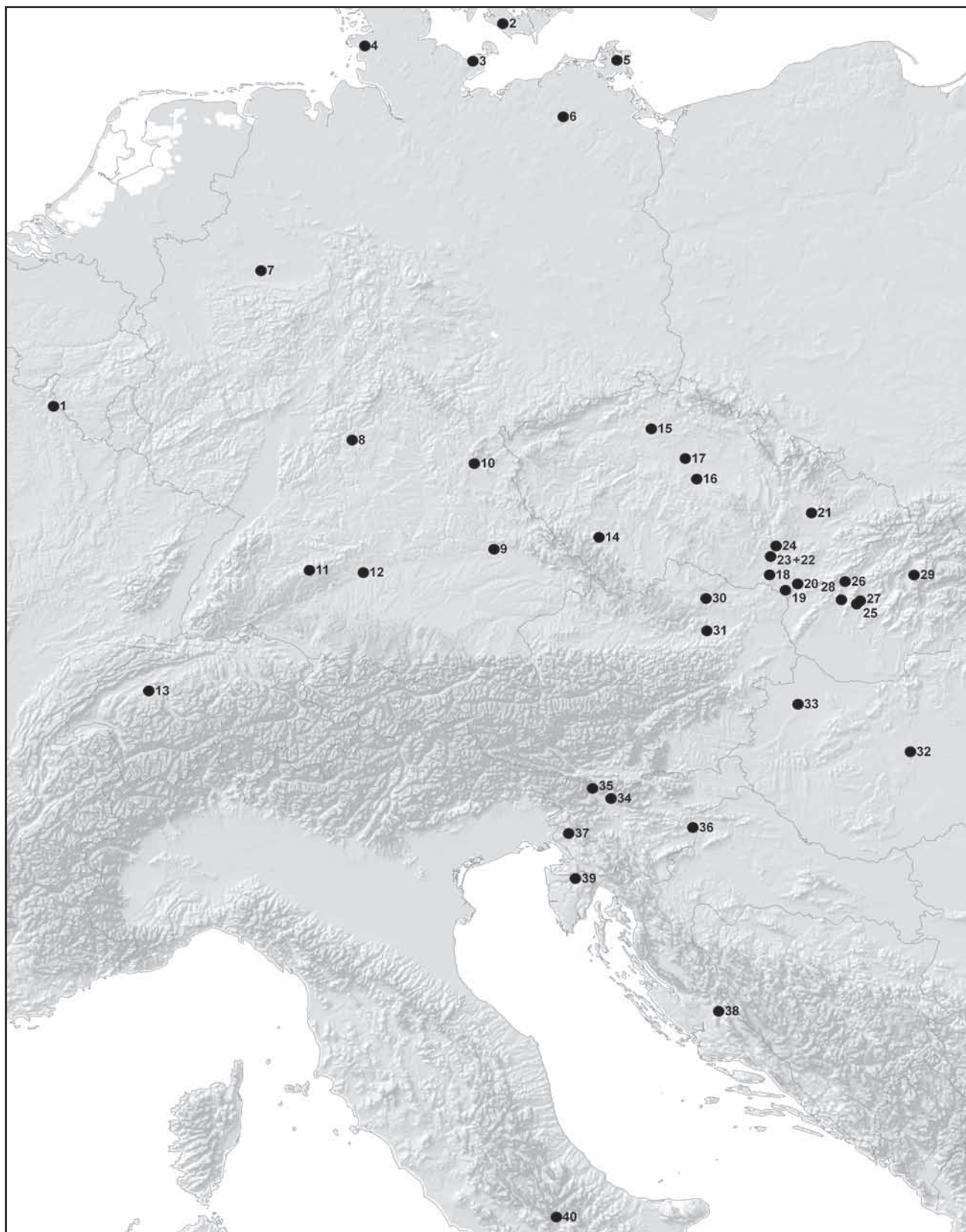
Nakonec je nutné zmínit vliv BMH na chronologii raného středověku v širším evropském měřítku, neboť v bádání se pochopitelně objevily pokusy určit časový vztah BMH k relativně-chronologickým skupinám památek z jiných zemí. Návrh D. Bialekové (1979, 93), že by se do BMH měly začlenit i chorvatské nálezy („facie Nin“), nebyl v literatuře přijat. Jistě i proto, že autorka jen mimochodem zmínila lokality „Biskupija, Nin, Ostrovica, Mogorjelo, Gojače, Knin aj.“, ale bez další argumentace. Jelikož na těchto lokalitách převažují nálezy z horizontu Biskupija-Crkvina, můžeme se domnívat, že se přiklonila k relativně mladšímu datování tohoto horizontu, tzn. přibližně do 1. poloviny 9. století.⁴ Není žádným tajemstvím, že názory na tuto otázku se liší, nemalý počet archeologů klade horizont Biskupija-Crkvina již do 3. třetiny 8. století (event. s přesahem do počátku 9. století), přičemž ani po dlouholetých diskusích se nepodařilo dospět k všeobecně přijatému konsensu (podrobněji např. Ungerma 2006, 351 s lit.). Každopádně zahraniční badatelé, kteří se ke chronologickému vztahu BMH a horizontu Biskupija-Crkvina vyslovili, se domnívají, že obě skupiny památek nejsou současné. Návrh D. Bialekové přímo odmítl K. Wachowski (1989, 217) s tím, že horizont Biskupija-Crkvina obsahuje řádově více časně karolinských předmětů než BMH. Jelikož v té době byly Morava i Chorvatsko vystaveny silným karolinským vlivům, K. Wachowski usoudil, že tento rozdíl nemá příčiny kulturní, ale chronologické. A protože u BMH pevně počítal s jeho datováním do let 790–830 (přes své výše shrnuté výhrady k definici BMH), dospěl k závěru, že horizont Biskupija-Crkvina patří do období let 770–800 (Wachowski 1983, 167). Ani další zahraniční badatelé si nemyslí, že by se BMH dal s horizontem Biskupija-Crkvina plně synchronizovat, jen obě skupiny památek absolutně datují později. J. Giesler (1980, 98, pozn. 19) upřednostnil zařazení horizontu Biskupija-Crkvina do 1. poloviny 9. století, takže BMH by podle něj měl patřit až do 2. poloviny 9. století.⁵ Tento názor sdílí i U. Koch (1984, 78), kterou k tomu vedl nesouhlas s datováním železných velkomoravských ostruh typu IV A (podle D. Bialekové) zdobených tautzií, jež jsou s BMH spojovány, do 1. poloviny 9. století. U. Koch naznačuje, že tyto ostruhy jsou ve skutečnosti o něco mladší. Ať již máme na uvedené dílčí otázky jakýkoliv názor, je celkem zjevné, že koncept BMH ve své tradiční podobě nemůže k bližšímu datování chorvatských raně středověkých nálezů nějak výrazněji přispět.

Rombické šipky a jejich chronologický význam

Pokud se ještě vrátíme k vlivu BMH na datování celých lokalit, tak v Čechách může jako příklad posloužit Hradec u Němčic. N. Profantová (1991, 41–50) datovala osídlení tohoto hradiště do 1. poloviny 9. století, podnětem k tomu byla především výše rozebíraná průvlečka s prodlouženým krčkem, kterou kladla do doby kolem roku 800, ale relativně archaické prvky shledávala i na tamní keramice nebo na kováních věder. Je vcelku pochopitelné, že po komplexní publikaci výzkumů se lokalita jeví v jiném světle. J. Michálek a M. Lutovský (2000, 223–225, 232–234) přesvědčivě doložili, že hradiště existovalo poměrně krátkou dobu a jeho zánik je třeba klást nejdříve na přelom 9. a 10. století, popř. do 1. třetiny 10. století. Podle nich „jediné průvlečce nelze podřídít datování celého raně středověkého hradu“, zvláště když nevíme, jak dlouhý časový interval mohl uplynout mezi výrobou tohoto artefaktu a dobou, kdy došlo k jeho archeologizaci. O náhlém a násilném zániku hradiště svědčí všudypřítomné stopy požáru a stovka železných hrotů šípů, mezi nimiž převažují šipky s křídélky a tulejkou, ale nemalé zastoupení mají i rombické šipky s trnem a v jednom exempláři se vyskytla i šipka rozeklaná (rozsochovitá). V zásadě lze s autory souhlasit v tom, že oba posledně jmenované druhy šipek se ve střední Evropě objevily až s příchodem starých Maďarů na přelomu 9. a 10. století, ovšem nemohou sloužit jako doklad fyzické přítomnosti Maďarů, neboť zvláště rombické šipky si záhy osvojili i Slované (Michálek/Lutovský 2000, 205).

Tato datace si vyžaduje určitý zpřesňující komentář. V naší odborné literatuře se poměrně často objevuje názor, že rombické šipky se vyskytovaly již na avarských pohřebištích a po celé velkomoravské období, takže jsou chronologicky necitlivé (Bialeková/Pieta 1964, 453; Profantová 1991, 46; Dostál 1993, 68; Ruttkay 2002, 115; Hanuliak 2004, 148; srov. Ungerma 2007, 165). Při studiu některých z citovaných prací se však nelze ubránit dojmu, že s označením „rombická šipka“ se zachází značně volně.⁶ I když budeme používat tento termín striktně geometricky, tzn. opravdu jen pro šipky s listem ve tvaru kosočtverce (rombu), bylo by jistě pomýlené chtít nějak přesněji datovat veškeré rombické šipky jako celek. Podle mého názoru může být smysluplným východiskem jen snaha z této značně různorodé skupiny šipek vyčlenit tvarově specifické typy, a teprve k nim hledat spolehlivé datované analogie. Konkrétně v Hradci u Němčic lze identifikovat dva výrazné a snadno rozpoznatelné typy. K prvnímu patří šipky s konvexním tvarem obou ostří a naopak s konkávními hranami spodní části listu (obr. 2: 1, 2; Michálek/Lutovský 2000, tab. 2: 6; 25: 1; 135: 1, 13; 136: 4, 6; 156: 6; 157: 10; 165: 4), někdy navíc ještě se schodkovitým odsazením mezi listem a trnem (obr. 2: 3, 4; Michálek/Lutovský 2000, obr. 21: 42, 43; tab. 157: 12; 192: 7, 8). Lze je ztotožnit s typem B1c podle A. Ruttkaye (1976, 330, Abb. 54). Druhý typ představují šipky s maximální šířkou listu umístěnou relativně blízko u hrotu, přičemž hrany spodní části listu jsou víceméně přímé (obr. 2: 5, 6; Michálek/Lutovský 2000, tab. 68: 4; obr. 21: 38; tab. 136: 5). A. Točík (1987, 191, Abb. 9: 4, 8, 11) tyto šipky nazývá jako „deltoidní“, v Ruttkayově typologii jde o typ B3. Oba popsané typy mají početné analogie na staromaďarských pohřebištích, zatímco v předchozích obdobích zcela chybějí, takže o těžišti jejich datování v našem prostředí do povelkomoravského období nemůže být sporu.⁷

Rombické šipky typu B1c jsou delší dobu registrovány i na slovenských hradištích, odkud pocházejí předměty řazené do BMH, nicméně povědomí o relativně pozdním datování těchto šipek se prosazuje jen pozvolna. Minimálně 5 šipek

Obr. 3 Mapa lokalit s průvlečkami s prodlouženým krčkem.

Belgie: 1. Sugny – Tchesté de la Rotche; Dánsko: 2. Duesminde (Vejleby); Německo: 3. Starigard/Oldenbug, 4. Elisenhof, 5. Ralswiek, 6. Teterow, 7. Hamm-Westhafen, 8. Karlburg – villa, 9. Mangolding, 10. Wirbenz, 11. Runde Berg bei Urach, 12. Niederstotzingen; Švýcarsko: 13. Dicki (řeka Saane); Česká republika: 14. Hradec u Némětic, 15. Hradsko u Mšena (informace N. Profantová), 16. Čáslav-Hrádek, 17. Libice (informace J. Košta), 18. Dolní Věstonice – Na pískách, 19. Břeclav – Pohansko, 20. Mikulčice – Vály, 21. Olomouc – hrad a Biskupské náměstí (informace P. Šlězár), 22. Rajhrad, 23. Rajhradice, 24. Staré Zámky u Lišně; Slovensko: 25. Bojná I, 26. Zemianske Podhradie – Martáková skala, 27. Závada, 28. Pobeďim, 29. „Blatnica“; Rakousko: 30. Gars-Thunau, 31. Pottenbrunn; Maďarsko: 32. Dunaújváros, 33. Páli-Sandgrube; Slovinsko: 34. Gradišče nad Bašljem, 35. Ajdna nad Potoki, 36. Svete Gore nad Bistrico ob Sotli, 37. Sv. Pavel nad Vrtovinom; Chorvatsko: 38. Knin – Spas, 39. Buzet – Mejica; Itálie: 40. San Vincenzo al Volturno (literaturu k lokalitám viz v textu a dále v práci Ungerma 2005/2006; 2011).

tohoto typu se vyskytlo v Pobedimi (Bialeková 1981, obr. 43), po jednom exempláři je publikováno z hradišť Trenčianske Teplice – Čertova skala (Pieta 2000, 131, Abb. 4: 4) a Detva – Kalamárka (Šalkovský 1994, Abb. 17: 4). V Bojně I bylo podle údaje z roku 2006 nalezeno celkem asi 30 rombických šipek (Pieta/Ruttikay 2006, 31), od té doby jistě přibýlo ještě několik dalších. V publikaci o lokalitě je sice vyobrazeno jen 16 kusů, nicméně tyto jsou většinou natolik dobře zachovalé, že 10 z nich lze jednoznačně přiřadit k typu B1c (Pieta/Ruttikay 2006, obr. 5: 1, 4, 5, 7–11, 14; Bača/Turčan 2006, obr. 1: 4). Původem a datováním šipek typu B1c se zatím v této souvislosti zabýval jen P. Šalkovský (1994, 171), a to při rozboru exempláře z Detvy – Kalamárky (nesprávně jej zařadil k Ruttikayově typu B2a). Nejprve v souladu s tradičním názorem poukázal na přítomnost těchto šipek „ve slovanských hrobech a na sídlištích z 9.–10. století“, ale jím citované doklady⁸ mají v tomto směru jen minimální vypovídací hodnotu. Každopádně těžiště výskytu typu B1c správně spatřuje na staromaďarských a belobrdských pohřebištích, stejně jako v případě šipky typu B3, kterou publikoval z Bojné I (Šalkovský 2002, 179, obr. 10: 1; podobně Dostál 1975, 191, obr. 18: 7, 12). V této souvislosti není bez významu, že oba uvedené typy šipek se objevují na hradišti Sand u Raabs an der Thaya (Dolní Rakousko), které podle dendrochronologických dat bylo postaveno až někdy kolem roku 925/930 a zaniklo zhruba o čtvrtstoletí později (Felgenhauer-Schmiedt 2006, 259, 266, Abb. 9).

Ať již oba charakteristické typy šipek patřily obyvatelům uvedených slovenských hradišť nebo jsou naopak svědectvím jejich násilného zániku⁹, podle mého názoru svědčí jejich přítomnost o tom, že tyto lokality byly osídleny minimálně do doby kolem přelomu 9. a 10. století. Předměty připisované BMH, které z těchto hradišť pocházejí, tedy samy o sobě nevypovídají o tom, do kdy jejich osídlení trvalo (srov. Poláček 2008, 76).

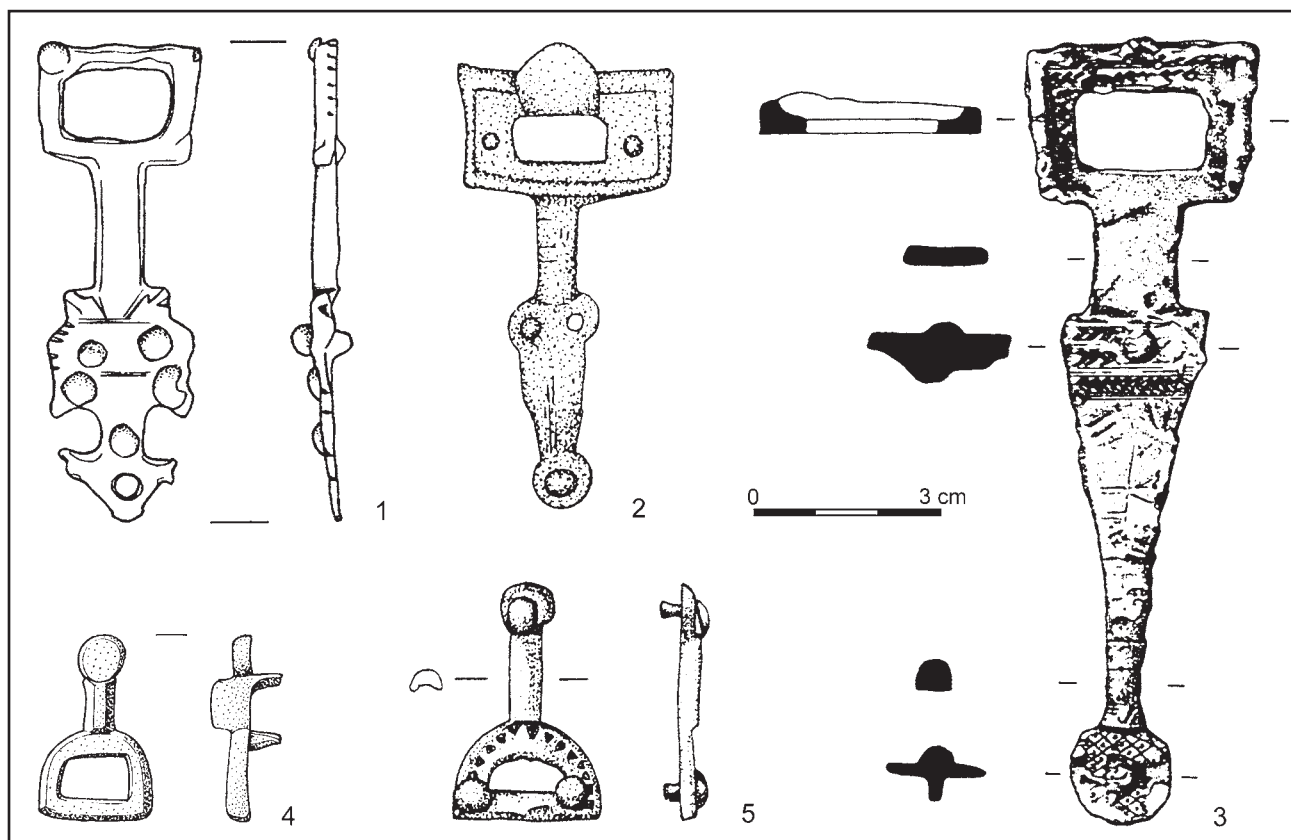
Průvlečky s prodlouženým krčkem

Jak bylo zmíněno výše, průvlečky s prodlouženým krčkem patří k předmětům, které jsou v naší literatuře tradičně ztotožňovány s BMH. Tuto problematiku jsem již dříve podrobil revizi (Ungerma 2005/2006 s lit.), kdy jsem shromáždil a vyhodnotil exempláře pocházející z 18 lokalit především ve střední a jižní Evropě (mimo území bývalého Československa). Již jen z rozmístění lokalit jasně vyplynulo, že tyto průvlečky nejsou žádným velkomoravským specifickým, ale začaly se používat na území francké říše, odkud se rozšířily do jejího okolí (Ungerma v tisku). Nejsou omezeny na úzký chronologický horizont, nejstarší dosud známý exemplář pochází z merovejského pohřebiště Niederstotzingen (hr. 12a; Paulsen 1967, 80, Taf. 10: 4, 83: 17), a používaly se minimálně do konce 9. století – kromě průvleček z destruktivních vrstev italského kláštera San Vincenzo al Volturno (zanikl 881; Mitchell 1994, 136, 145, fig. 8: c, 18: a, c; Moreland 1985, 44) o tom svědčí také výskyt průvlečky ve staromaďarském hrobě v Dunaújváros (Bóna 1971, obr. 1: 2), který Maďaři nemohli získat dříve než během svých nájezdů do střední nebo západní Evropy, tedy od přelomu 9. a 10. století dále. Funkčně sloužily průvlečky s prodlouženým krčkem jako součást koňského postroje i mečových řemenů (Ungerma 2011), ale jejich přesné umístění v obou typech garnitur je zatím nejasné.

Během několika let, jež uplynuly od napsání citované práce, jsem se seznámil s nálezy dalších průvleček s prodlouženým krčkem, které rozšiřují naše dosavadní poznatky o tomto typu předmětu. Již v roce 1991 byl publikován exemplář ze Sugny – Tchesté de la Rotche v jižní Belgii.¹⁰ To je menší raně středověký hrad, který existoval v karolinském období (cca 750–850) a po hiátu byl obnoven v 11. století. V severní části dolního hradu se nachází dům č. 12, v jehož bezprostřední blízkosti byla kromě dalších předmětů nalezena i průvlečka s prodlouženým krčkem (obr. 4: 1). Autor výzkumu, který si s ní zjevně nevěděl rady, zařadil nálezy soubor do 1. poloviny 11. století (Matthys 1991, 255, fig. 21). Takto pozdnímu datování průvlečky by teoreticky mohl odpovídat neobvyklý pětiúhelníkový tvar její ploténky, která vykazuje vykrojení na obou bocích a dále původně šest nýtů rozmístěných po obvodu (hlavička nýtu se zachovala i v rohu rámečku průvlečky, ale není jasné, zda jde o pouhý ozdobný „pseudonýt“ nebo o funkční nýt, srov. pozn. 12). Na druhé straně je potřeba říci, že na lokalitě – výškově značně členité – došlo k rozsáhlé erozi spojené s druhotným přemístěním nálezů, takže nelze vyloučit ani možnost, že průvlečka se na místo konečného uložení dostala z porušených karolinských vrstev.

Tento i následující příklad ukazuje, že v západní Evropě je někdy problematická i samotná identifikace nalezeného předmětu coby průvlečky s prodlouženým krčkem, což je ale pochopitelné vzhledem k vzácnosti jejich výskytu. Na známé lokalitě Ralswiek v Meklenbursku byla na sídlišti C v objektu 145/30 nalezena průvlečka, kterou J. Herrmann (2005, 118, Abb. 124: a) označuje jen obecně jako „Gürtelbeschlag aus Eisen mit verzinnter Ornamentik“ (obr. 4: 3). Ani tato nemá zcela obvyklý vzhled, ploténka je trojúhelníkového tvaru s kruhovým ukončením. Jako analogii autor uvádí kování z hradiště Tornow B (obr. 4: 2)¹¹, toto však podle mého názoru patří k jinému typu, neboť má na rámečku vždy jeden nýt po obou stranách otvoru, zatímco všechny průvlečky s prodlouženým krčkem (včetně kusu z Ralswieu) mají nýty pouze na ploténce. Dalším problémem je datování. Již v publikaci o tornowském hradišti J. Herrmann (1966, 112, Abb. 39: b; 50: b) správně rozpoznal, že srovnatelná kování se hojně vyskytují na merovejských pohřebištích.¹² Pokud přibližnou dataci tornowského kusu do 6.–7. století přeneseme i na exemplář z Ralswieu, jak to udělal J. Herrmann (2005, 119), musí se takto vzniklý dlouhý časový odstup vysvětlit předpokladem, že toto kování se „po delší dobu předávalo z generace na generaci“ a do země se dostalo teprve při zničení sídliště C. Pokud ale tento předmět přiřadíme k průvlečkám s prodlouženým krčkem (a opravdu není žádný důvod to neudělat), jsou takové chronologické konstrukce zcela zbytečné.

Nemalý význam mají průvlečky, které byly součástí vikinského depotu objeveného v roce 2002 v Duesminde na ostrově Lolland v Dánsku (Schilling 2005, 127). Poklad obsahuje početný soubor honosných, především karolinských

Obr. 4 Průvlečky s prodlouženým krčkem (1, 3) a jim tvarově podobná kování (2, 4, 5). 1 – Sugny – Tchesté de la Rotche (podle Matthys 1991), 2 – Tornow B (podle Herrmann 1966), 3 – Ralswiek (podle Herrmann 2005), 4 – Grancia (podle Hessen 1971), 5 – Kleinbardorf (podle Haberstroh 2000).

kování opasků, mečových řemenů a koňských postrojů, mezi nimiž lze díky shodné výzdobě identifikovat kování, která původně patřila do jedné a téže garnitury. Pozůstatek jedné takové garnitury představují tři neúplné průvlečky s prodlouženým krčkem a jedno nákončí.¹³ Všechna čtyři kování jsou zhotovena z pozlaceného stříbra a opatřena jednotnou, precizně provedenou akantovou výzdobou. Z průvleček se zachovala vždy jen ploténka popř. malá část krčku, naopak rámeček a většina krčku byly odseknuty, neboť tyto při sekundární úpravě kování na ozdoby již nebyly potřebné. E. Wamers (2005, Kat.-Nr. 36d.1, obr. na s. 134 vpr.) klade vznik garnitury do 2. třetiny 9. století a právem ji považuje za součást koňského postroje. Z našeho pohledu je garnitura významná tím, že dokumentuje výrobu koňských postrojů s těmito průvlečkami i pro příslušníky francké elity, neboť předtím byly ze západní Evropy známy hlavně prosté železné exempláře, jejichž zhotovení nebylo tak nákladné a mohly si je dovolit širší vrstvy obyvatelstva. Dále se domnívám, že garnitura z Duesminde původně obsahovala celkem čtyři průvlečky s prodlouženým krčkem, neboť kování v koňském postroji jsou většinou párová, viz např. dvojici křížových kování v tzv. blatnickém nález.¹⁴ Hypotézu K. Wachowského (1992, 12–17, obr. 4, tab. 2.2), který interpretoval křížová kování jako součást řemenů k nošení meče (jeho garnitura typu I.2), musím rozhodně odmítnout, neboť tento typ kování nebyl nikdy společně s mečem nalezen, tudíž jejich vzájemná souvislost je zcela nepodložená (Ungerma 2005/2006, 125). Evidentně ne všechny průvlečky s prodlouženým krčkem byly původně součástí koňského postroje, tvořily také součást mečových řemenů (Ungerma 2011), přičemž relativní četnost obou použití je obtížné odhadnout. Můžeme vycházet jen z předpokladu, že v garnituře kování koňského postroje byly standardně nejméně 4 průvlečky s prodlouženým krčkem, zatímco řemení meče prokazatelně obsahovalo takovou průvlečku jen jednu. Z toho by vyplývalo, že většina jich odpadla právě z koňských postrojů. K vysvětlení relativní četnosti průvleček s prodlouženým krčkem (např. z Mikulčic je jich známo minimálně 28 kusů: Klanica 1984, Abb. 8; Profantová 1991, 60) by mohl přispět i fakt, že byly přinýtovány k řemeni jen na jednom místě, tudíž byly více náchylné ke ztrátě než (k nim příslušející) šarnýřová resp. křížová kování, která byla k řemenům upevněna na dvou resp. čtyřech místech.

K důležitým novějším nálezovým celkům patří bezpochyby také hr. 399 na pohřebišti Hamm-Westhafen (Severní Porýní – Vestfálsko). Dosud sice není ukončena konzervace všech předmětů, takže hrob byl publikován jen předběžně, přesto již přinesl důležité informace. Kostra zcela zetlela; na dně hrobové jámy ležel železný meč bez zachované hlavice, asi 5 cm pod příčkou se po obou stranách čepele nacházelo jedno kování se stříbrnými nýty a asi 40 cm pod příčkou byla k čepeli příkorodována průvlečka s prodlouženým krčkem. Mečové řemeny byly doplněny ještě přezkou a jazykovitým nákončím. E. Cichy (2008, I, 55; II, Taf. 61: 4–7) zatím datovala hrob do 2. poloviny 8. století. Tento nálezový celek představuje přímý doklad, že zapojení průvlečky s prodlouženým krčkem do mečových řemenů není inovace, která by vznikla na periferii francké říše (viz např. garnituru z výšinné lokality Gradišče nad Bašljem ve Slovinsku: Knific 1999,

64, sl. 9: a–c; Ungerman 2005/2006, 123, obr. 4) nebo dokonce na Velké Moravě, jak se soudilo dříve, ale že se tento typ garnitury používal i v jádru francké říše. Neméně významné by bylo, pokud by se podařilo potvrdit dataci navrženou E. Cichy, neboť pak by souprava z Hamm-Westhafen představovala vůbec nejstarší mečovou garnituru tohoto typu.

Poslední dvě registrované průvlečky s prodlouženým krčkem, které dosud nebyly publikovány, nepřinášejí zásadně nové informace k problematice. Železný exemplář z hr. 109 v rakouském Pottenbrunn byl doprovázen jen nožem, nicméně každý z předmětů ležel na opačné straně pánve pohřbeného dospělého jedince, tzn. bez zjevného vzájemného funkčního vztahu.¹⁵ Konečně v expozici Xánthus János Múzeum v Gyóru (Maďarsko) je vystavena průvlečka s prodlouženým krčkem, a to hned vedle nálezů ze staromaďarského hrobu z Koroncó (László 1943), z tohoto hrobového celku však nepochází. Podle sdělení Cipriána Horvátha, který zpracovává hrobové nálezy z 10.–11. století na území župy Győr-Moson-Sopron, byla nalezena na nedalekém staromaďarském pohřebišti Páli-Sandgrube (výzkum prováděl János Gömöri).¹⁶ Po exempláři z Dunaujváros (viz výše) jde zřejmě o další průvlečku ukořistěnou starými Maďary.

Závěrečné úvahy

Blatnicko-mikulčický horizont (BMH) se během půlstoletí, které uplynulo od doby jeho vyčlenění, stal jedním ze „základních kamenů“ naší rané středověké chronologie. V odborné literatuře se vžil natolik, že o jeho oprávněnosti dlouho takřka nikdo nepochyboval, závažné výhrady a námitky se objevily až v průběhu posledních několika let. V zásadě se polemika s konceptem BMH dá vést ve třech rovinách. První z nich zahrnuje diskusi o samotné definici BMH, na jejíž všeobjímající šíři poukázal např. Z. Měřínský, dále kritiku přímočarého spojování archeologických nálezů s historickými událostmi atd. Druhou rovinu představuje bádání o relativní a absolutní chronologii, jehož výsledky stále více protřečují tradičním datacím, které vycházejí z BMH, nicméně bez podrobnějších rozborů samotné podstaty BMH (J. Macháček, J. Košta). Konečně poslední rovinu představuje „druhý život“ BMH, kdy jsou s ním spojovány typy kování, které ani tvůrci BMH s tímto chronologickým úsekem nikdy výlučně neztotožňovali (především křížová kování, průvlečky s prodlouženým krčkem a plechová kování s puklicí). Zvláště s tímto se polemizuje dost těžko, neboť jde o jakýsi „vžitý úzus“, k němuž v literatuře chybějí relevantní argumenty.

Předkládaná práce rozhodně není vedena snahou znevažovat nebo očerňovat práci předchozích generací badatelů, bylo by samozřejmě zpozdilé jim vyčítat, že před několika desetiletími neuplatňovali dnešní metodické principy. Naopak, shromážděné kritické připomínky jsou cíleny v prvé řadě do současnosti – pokud totiž chceme BMH a jiné dříve vytvořené chronologické pojmy nadále používat, měli bychom se ujistit, že jejich vyčlenění lze obhájit aktuálními metodami vědecké práce a že mají reálnou oporu v archeologickém materiálu. V úvodu jsem upozornil na určité rozdíly v chápání BMH, konkrétně na jeho tradiční budování „zdola“ na základě rozboru konkrétních artefaktů a na přístup D. Bialekové, která BMH chápe jako „civilizační horizont“, tzn. de facto vyčleněný „shora“. Zastánci konceptu BMH by se měli vyslovit mj. k tomu, k jakému z obou pojetí se hlásí. Domnívám se, že tradiční pojetí je dnes již neudržitelné, neboť rané středověká kování není možné relativně přesně datovat na základě tak obecných znaků, jako jsou např. použití litého bronzu a výzdoba vruborezem (apod.). Do BMH byla postupně zařazena tak početná a heterogenní skupina kování aj. předmětů, že prostě nelze a priori počítat u všech s datováním do 1. poloviny 9. století (a naopak bez povšimnutí přecházet fakt, že do 2. poloviny tohoto století nejsou řazeny takřka žádné artefakty tohoto druhu). Bohužel právě v tomto smyslu byl koncept BMH velmi často aplikován. U D. Bialekové je tento horizont zase formulován velmi obecně, a přestože nezmiňuje přesná kritéria (podle nichž by se do něj měly řadit konkrétní předměty), dá se snadno rozpoznat, že D. Bialeková se od tradiční definice nijak zásadně nedistancuje. Jelikož se ale BMH v jejím pojetí časově kryje s dnes obvyklým termínem „starší velkomoravský horizont“, podle mého názoru by bylo vhodnější používat jen druhý z těchto dvou chronologických pojmů (podobně již Profantová 1997, 93).

Osobně považuji BMH za dobově podmíněný koncept, kdy poválečná generace archeologů hledala nějaký specifický kulturní projev, který by charakterizoval středoevropské Slované, kteří se v době válek Karla Velikého s Avary začínali emancipovat z područí kaganátu. Z toho ovšem vyplývala „nutnost“ tyto předměty datovat co nejdříve, kolem roku 800 a do doby vzniku Velké Moravy, přesněji řečeno do období, kdy se tento mocensko-politický útvar začíná objevovat v písemných pramenech. Tím nechci popírat, že existují některé prokazatelně staré hrobové celky, které byly v bádání do BMH řazeny (např. Stará Kouřim hr. 55 a 120, Modrá hr. 22, Staré Město – Na valách hr. 114/51: Bialeková 1979, 96; Profantová 1989, 607–608). Tyto hroby jsou však datovány především na základě přítomnosti časné karolinských importů (Lennartsson 1997/1998, 529, 578), tudíž nijak přímo nepřispívají k definici a datování blatnicko-mikulčického „synkretického“ stylu (lépe řečeno předmětů k němu řazených), popř. BMH v tradičním pojetí.

To, že určitý artefakt byl někdy v minulosti přiřazen k BMH, má v současnosti samo o sobě pro jeho datování jen minimální vypovídací hodnotu. Proto je nutný návrat „ad fontes“, kdy se budeme snažit datovat každý artefakt samostatně, popř. hledat skupiny navzájem úzce příbuzných předmětů, u nichž můžeme předpokládat, že jde např. o výrobky jedné dílny nebo jsou víceméně současné. Jsem si samozřejmě vědom toho, že k přesnější dataci se podaří dospět jen vzácně, neboť kování řazená k BMH představují velmi různorodý soubor, často jsou to unikáty bez známých analogií. Ani náleзовé okolnosti v tomto příliš nepomohou, protože většina kování pochází z jen rámcově datovatelných sídlištních vrstev, stejně tak ani jejich výskyt v hrobovém celku nezaručuje spolehlivé časové zařazení. Pokud datace vyplývá čistě ze stylového rozboru výzdoby, měli bychom výsledek brát s rezervou – minimálně do té doby, dokud se jej nepodaří nezávisle ověřit jiným způsobem, v ideálním případě datováním pomocí přírodovědných metod. Toto vše sice nezaručuje

okamžité spektakulární výsledky, ale na rozdíl od dosavadního přístupu do bádání alespoň nevnáší neodůvodněně „přesné“ data, které při další práci s archeologickým materiálem způsobují vážné chronologické rozpory.

POZNÁMKY

- ¹ Na citované straně jeho práce se mi však nepodařilo takové tvrzení najít, autor zde naopak uvádí, že „bynajmniej nie neguje istnienia wyrobów mających jednocześnie pewne cechy awarskie i zachodnie“, má ale zjevně na mysli především pozdně avarská nákončí (srov. Wachowski 1989, 212–214); předměty kladenými do BMH se v této souvislosti nezabývá.
- ² Určitou roli mohlo sehrát i to, že pro relativně časně datování křížových kování a průvleček s prodlouženým krčkem se vyslovil již Z. Klanica (1968, 128). Neřadil je sice explicitně do BMH (i když zmínka o mikulčickém bronzovém křížku zdobeném lidskými maskami by mohla ukazovat tímto směrem – srov. Klanica 1974, obr. 1: 11), ale datoval je do „nejmladší fáze předvelkomoravského sídliště v Mikulčicích“, bohužel však bez jakýchkoliv argumentů. Tento názor zastává dodnes, podle něj oba typy kování známe „ve velkém počtu ze slovanských sídlišť konce 8. stol.“ (Klanica 2006, 33).
- ³ Dalším příkladem nesrovnalostí v datování hmotné kultury v souvislosti s BMH by mohla být otázka počátku mečů typu X (Ungerman 2005/2006, 132; Košta/Hošek 2009, 110).
- ⁴ Je však nutné podotknout, že např. garnitura z Mogorjela (Werner 1960/1961) patří do okruhu výrobků podstatně staršího, tzv. anglo-karolinského zvěrného stylu (něm. „Tassilokelchstyl“), který s BMH nemá – chronologicky ani jinak – nic společného.
- ⁵ Vychází to zřejmě z jeho názoru, že pozdně avarská kultura (z níž má BMH čerpat) nezanikla kolem roku 800, tedy bezprostředně po válkách Karla Velikého s Avary, ale až o něco později.
- ⁶ Např. B. Dostál (1993, 63, 68, obr. 5: 21) radil šipku z Břeclavi-Pohanska – Lesní školky, která má spíše listovitý tvar (ostatně toto označení pro ni autor také použil). Podobně je tomu i v případě některých z jím uváděných „rombických“ šipek z avarských pohřebišť: exemplář z Leobersdorf hr. 46 popisuje F. Daim (1987, 230, Taf. 38: 6/2) právem jako „Pfeilspitze mit längsovalem Blatt“, ze Sommerein hr. 53 pochází silně torzovitá šipka, jejíž – opět listovitý – tvar je čistě výsledkem rekonstrukce (Daim/Lippert 1984, 226, Taf. 35: 5). Šipka z Allatyán (Kovrig 1963, Taf. XLIV: 45) má sice v zásadě rombický tvar, ale na spodní části listu vykazuje zalomení v tupém úhlu, což se u exemplářů ze slovanských lokalit nevyskytuje. Ke stejnému typu patří i šipka vyobrazená J. Kalmárem (1944/1945, obr. 2: 3), kterou na podporu svých vývodů uvádí N. Profantová (1991, 46). Atd.
- ⁷ Stejně tvary šipek ze střední, jižní a západní Evropy interpretuje M. Schulze-Dörrlamm (2002, zvl. Abb. 4) jako doklady maďarských nájezdů. K předmětům staromaďarského původu v Čechách a na Moravě souhrnně Profantová 2008; Kouřil 2008 (vše s lit.).
- ⁸ U dvou kusů z Púchova není známa ani jejich přesná lokalizace (Ruttikay 1975, 172, Abb. 19: 4, 6), rombické šipky z Chlaby pocházejí z pozdně středověkého obj. 103 a z kulturní vrstvy (Hanuliak 1989, tab. XIII: 36, XIV: 33). Ani exempláře z areálu velmožského dvorce v Břeclavi-Pohansku (Dostál 1975, 191, tab. 18: 8, 9) nelze datovat přesněji než do doby existence této sídlištní jednotky; jelikož však počátky dvorce byly tradičně spojovány s BMH (viz výše), hrozí nebezpečí argumentace kruhem.
- ⁹ Podle P. Kouřila (2006, 74) jsou rombické šipky z Bojné východního původu, jejich přítomnost považuje za doklad zničení hradiště Mađary.
- ¹⁰ Za upozornění na publikaci děkuji M. Schulze-Dörrlamm.
- ¹¹ Domnívám se, že kresba artefaktu není zcela přesná: podle autora byla v jeho otvoru zachována část „háčku“, ten je ale na publikovaném rentgenovém snímku (Herrmann 1966, Taf. 26: b) tak světlý, že jde spíše o zbytek řemínku prosyceného korozi, který tudíž k předmětu přímo nepatří.
- ¹² Tato merovejská kování shromáždil J. Haberstroh (2000, 249, 259, 264), který je nazývá jako „Ösenbeschläge in y-Form“ (obr. 4: 5). Byla nejspíše přinýtována na hlavním řemenu opasku, kde zpevňovala dírky k provlečení svislých řemínků nesoucích sax, váček s předměty každodenní potřeby apod. (srov. Cosack 1983, Abb. 1: 3, 8). Je však nutné dodat, že u tzv. severoitalských garnitur (někdy nazývány také jako typ Bieringen; naposledy Lőrinczy/Straub 2005 s lit.) mají někdy tato kování tak úzký rámeček, že na něm již pro nýty není místo, a tudíž tvarově silně připomínají průvlečky s prodlouženým krčkem, viz např. hr. 62 na langobardském pohřebišti Grancia (obr. 4: 4; Hessen 1971, 76, tav. 42: 7, 8).
- ¹³ Funkční určení kování není třeba zpochybňovat, neboť zatímco nákončí má čtveřici nýtů v týlu a hladký rub, všechny tři průvlečky s prodlouženým krčkem se k řemenům upevňovaly pomocí očka nebo oček na rubní straně ploténky.
- ¹⁴ V této souvislosti není bez zajímavosti, že N. Fettich (1937, 264, Taf. XCVII: 7) při popisu garnitury koňského postroje „z Blatnice“ uvažoval, že neúplné kování č. 7 mohlo být původně buď součástí křížového rozdělovače řemenů, nebo by mohlo jít o ploténku průvlečky s prodlouženým krčkem. První možnost nepovažuji za příliš pravděpodobnou, neboť u obou tamních křížových kování se linie zlomu nikdy nekryje s místem přechodu ramene v pyramidovitou středovou část. Podle mého názoru týlová část kování č. 7 vypadá, jako by zlom probíhal v místě mezi otvory pro nýty, což by hovořilo pro výklad, že to byla skutečně průvlečka s prodlouženým krčkem, čímž by se jejich počet v této garnituře zvýšil na tři. Jistě nešlo o nákončí, neboť v úplnosti dochované nákončí (č. 9) má hladký rub, zatímco kování č. 7 na konci rubové části vykazuje nýt (Fettich 1937, Taf. XCVIII: 7, 9).
- ¹⁵ Za informaci vděčím Irene Petschko z vídeňské univerzity, která pohřebiště zpracovává na magisterskou diplomovou práci.
- ¹⁶ Informaci zprostředkoval B. M. Szóke, za což mu patří srdečný dík.

LITERATURA

- BAČA/TURČAN 2006 – R. BAČA/V. TURČAN: Bronzové pozlátěné nákončie z Bojnei I. In: K. Pieta/A. Ruttikay/M. Ruttikay (ed.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra, s. 167–172.
- BENDA 1963 – K. BENDA: Karolinská složka blatnického nálezů. Slov. Arch. 11, s. 199–222.
- BIALEKOVÁ 1963 – D. BIALEKOVÁ: Výskum slovanského hradiska v Pobedime v rokoch 1959 – 1962. Arch. Rozhledy XV, s. 349–372.
- BIALEKOVÁ 1965 – D. BIALEKOVÁ: Výskum slovanského hradiska v Pobedime roku 1964. Arch. Rozhledy 17, s. 530–538.

- BIALEKOVÁ 1972 – D. BIALEKOVÁ: Výskum slovanského hradiska v Pobedime, okr. Trenčín. Arch. Rozhledy XXIV, s. 121–129.
- BIALEKOVÁ 1977 – D. BIALEKOVÁ: Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim (Typologie und Datierung). Slov. Arch. XXV, s. 103–160.
- BIALEKOVÁ 1978 – D. BIALEKOVÁ: Pobedim, okres Trenčín. In: B. Chropovský (ed.): Významné slovanské náleziská na Slovensku. Nitra, s. 159–167.
- BIALEKOVÁ 1979 – D. BIALEKOVÁ: Zur Datierungsfrage archäologischer Quellen aus der ersten Hälfte des 9. Jh. bei den Slawen nördlich der Donau. In: Rapports du IIIe Congrès international d'archéologie slave. Bratislava, s. 93–103.
- BIALEKOVÁ 1981 – D. BIALEKOVÁ: Dávne slovanské kováčstvo. Dávnoveké umenie Slovenska 11. Bratislava.
- BIALEKOVÁ 1989/1990 – D. BIALEKOVÁ: K otázke územného rozšírenia slovanských ozdobných kování s puklicou v 9. storočí. Sborník Prací Fil. Fak. Brno, řada E 34/35, s. 41–52.
- BIALEKOVÁ 1996 – D. BIALEKOVÁ: Zur Datierung archäologischer Quellen vom Ende des 8. bis Mitte des 9. Jh. im nördlichen Teil des Karpatenbeckens. In: D. Bialeková/J. Zábojník (Hrsg.): Etnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis 11. Jahrhundert, Bratislava, s. 249–256.
- BIALEKOVÁ/PIETA 1964 – D. BIALEKOVÁ/K. PIETA: Zisťovací výskum v Hradci, okr. Prievidza. Slov. Arch. XII, s. 447–466.
- BITENC/KNIFIC 2001 – P. BITENC/T. KNIFIC (ed.): Od Rimljanov do Slovanov. Predmeti. Ljubljana.
- BLÁHA 1998 – J. BLÁHA: Komunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7.–17. století) na území města Olomouce. Arch. Hist. 23, s. 133–159.
- BLÁHA 2001 – J. BLÁHA: Archeologické poznatky k vývoji a významu Olomouce v období Velkomoravské říše. In: L. Galuška/P. Kouřil/Z. Měřínský (ed.): Velká Morava mezi východem a západem. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 17. Brno, s. 41–68.
- BÓNA 1971 – I. BÓNA: Honfoglaláskori Magyar sír Dunaújvárosban (Une tombe de l'époque de la conquête hongroise à Dunaújváros). Arch. Ért. 98, s. 170–175.
- CICHY 2008 – E. CICHY: Der Siedlungsplatz Hamm-Westhafen. Teil I: Text. Teil II: Katalog und Tafeln. Bodentalertümer Westfalens 46, Mainz.
- COSACK 1983 – E. COSACK: Ein merowingerzeitliches Kriegergrab aus Barrien, Syke, Kr. Diepholz, Niedersachsen. Zur Tragweise des Saxen. Studien zur Sachsenforschung 4, s. 73–77.
- CURTA 2011 – F. CURTA: New remarks on early medieval hoards of iron implements and weapons. In: J. Macháček/Š. Ungerman (Hrsg.): Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa. Studien zur Archäologie Europas 14, Bonn, s. 309–332.
- DAIM 1987 – F. DAIM: Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, NÖ. Studien zur Archäologie der Awaren 3/1. Wien.
- DAIM 2000 – F. DAIM: „Byzantinische“ Gürtelgarnituren des 8. Jahrhunderts. In: F. Daim (Hrsg.): Die Awaren am Rand der byzantinischen Welt. Studien zu Diplomatie, Handel und Technologietransfer im Frühmittelalter. Monographien aus Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 7. Innsbruck, 77–204.
- DAIM/LIPPERT 1984 – F. DAIM/A. LIPPERT: Das awarische Gräberfeld von Sommerein am Leithagebirge, NÖ. Studien zur Archäologie der Awaren I. Wien.
- DOSTÁL 1975 – B. DOSTÁL: Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno.
- DOSTÁL 1977/1978 – B. DOSTÁL: Zemnice s depotem pod valem hradiska Břeclavi-Pohanska. Sborník Prací Fil. Fak. Brno, řada E 22/23, s. 103–134.
- DOSTÁL 1993 – B. DOSTÁL: K sídlištní keramice blatnicko-mikulčického horizontu. Sborník Prací Fil. Fak. Brno, řada E 38, s. 59–90.
- DRESLER/HUMLOVÁ/MACHÁČEK/RYSNÍČEK/ŠKOJEC/VRBOVÁ-DVORSKÁ 2010 – P. DRESLER/B. HUMLOVÁ/J. MACHÁČEK/M. RYSNÍČEK/J. ŠKOJEC/J. VRBOVÁ-DVORSKÁ: Dendrochronologické datování raně středověké aglomerace na Pohansku u Břeclavi. In: Š. Ungerman/R. Přichystalová (ed.): Zaměřeno na středověk. Zdenkovi Měřínskému k 60. narozeninám, Praha, s. 112–138.
- EISNER 1952 – J. EISNER: Devínska Nová Ves. Slovanské pohřebiště. Bratislava.
- FELGENHAUER-SCHMIEDT 2006 – S. FELGENHAUER-SCHMIEDT: Niederösterreich im 10. Jahrhundert. Das archäologische Befund. In: F. Daim/E. Lauerer (Hrsg.): Das frühungarische Reitgrab von Gnadendorf (Niederösterreich). Monographien RGZM 64. Mainz, 253–267.
- FETTICH 1937 – N. FETTICH: A honfoglaló magyarság fémművészete (Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn). Archaeologia Hungarica XXI. Budapest.
- FUSEK 2008 – G. FUSEK: Die Nebenareale in der Struktur der großmährischen Burgstadt von Nitra. In: I. Boháčová/L. Poláček (Hrsg.): Burg – Vorburg – Suburbium. Zur Problematik der Nebenareale frühmittelalterlicher Zentren. Internationale Tagungen in Mikulčice VII, Brno, 271–290.
- GALUŠKA 1997 – L. GALUŠKA: K problematice předvelkomoravského opevnění Starého Města. In: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy. Brno, 73–83.
- GIESLER 1980 – J. GIESLER: Zur Archäologie des Ostalpenraumes vom 8. bis 11. Jahrhundert. Arch. Korrb. 10, s. 85–98.
- HABERSTROH 2000 – J. HABERSTROH: Die merowingischen Grabfunde von Kleinbardorf, Gde. Sulzfeld, Lkr. Rhön-Grabfeld. In: Beiträge zur Archäologie in Unterfranken 2000. Mainfränkische Studien 67. Büchenbach, s. 245–266.
- HANULIAK 1989 – M. HANULIAK: Praveké, včasnodejinné a stredoveké osídlenie v Chľabe. Slov. Arch. XXXVII, s. 151–212.
- HANULIAK 2004 – M. HANULIAK: Velkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska. Nitra.
- HANULIAK/KUZMA/ŠALKOVSKÝ – M. HANULIAK/I. KUZMA/P. ŠALKOVSKÝ: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.–12. storočia. Materialia Archaeologica Slovaca 10. Nitra.
- HERRMANN 1966 – J. HERRMANN: Tornow und Vorberg. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Lausitz. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte 21. Berlin.
- HERRMANN 2005 – J. HERRMANN: Ralswiek auf Rügen. Die slawisch-wikingschen Siedlungen und deren Hinterland. Teil III – Die Funde aus der Hauptsiedlung. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns 37, Schwerin.
- HESSEN 1971 – O. VON HESSEN: Primo contributo alla archeologia longobarda in Toscana. Le necropoli. Accademia Toscana di Scienze e Lettere „La Colombaria“ – Studi XVIII. Firenze.

- JANOŠÍK/PIETA 2006 – J. JANOŠÍK/K. PIETA: Nález zvona na hradisku z 9. storočia v Bojnjej. Náčrt histórie včasnostredovekých zvonov. In: K. Pieta/A. Ruttkay/M. Ruttkay (ed.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra, s. 121–158.
- JUSTOVÁ 1977 – J. JUSTOVÁ: Nálezy blatnicko-mikulčického stylu na území zlického kmenového knížectví. Arch. Rozhledy 29, s. 492–504, 598–599.
- KALMÁR 1944/1945 – J. KALMÁR: Az avar nyílhegy (Die Typen der awarischen Pfeilspitzen). Arch. Ért. ser. III, V–VI, s. 283–294.
- KAVÁNOVÁ 2003 – B. KAVÁNOVÁ: Mikulčice – pohřebiště v okolí 12. kostela. In: Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 22, Brno, s. 211–413.
- KIND 2007 – T. KIND: Westliche Einflüsse auf der östlichen Balkanhalbinsel im Spiegel der früh- und hochmittelalterlichen Reitausrüstung. In: Henning, J. (ed.): Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium, Vol. 2 – Byzantium, Pliska, and the Balkans. Millennium-Studien zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausends n. Chr. 5/2. Berlin – New York, s. 543–612.
- KISS 2000 – G. KISS: Die spätawarenzeitlichen Riemenzungen mit Knopfende. Acta. Arch. Acad. Scien. Hungaricae LI, s. 411–418.
- KLANICA 1968 – Z. KLANICA: Vorgrossmährische Siedlung in Mikulčice und ihre Beziehungen zum Karpatenbecken. Štud. Zvesti AÚ SAV 16, s. 121–134.
- KLANICA 1974 – Z. KLANICA: Práce klenotníků na slovanských hradištích. Studie AÚB II/6, Praha.
- KLANICA 1984 – Z. KLANICA: Die südmährischen Slawen und anderen Ethnika im archäologischen Material des 6.–8. Jahrhunderts. In: Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.–10. Jahrhundert. Symposium Nové Vozokany, 3.–7. Oktober 1983. Nitra, s. 139–150.
- KLANICA 2006 – Z. KLANICA: Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště. Díl I. Příspěvek ke chronologii časně středověké hmotné kultury ve střední Evropě. Spisy Archeologického Ústavu AV ČR Brno 28. Brno.
- KNIFIC 1999 – T. KNIFIC: Arheološko najdišče Gradišče nad Bašljem. In: Preddvor v času in prostoru. Preddvor, s. 55–67.
- KOCH 1984 – U. KOCH: Der Runde Berg bei Urach V. Die Metallfunde der frühgeschichtlichen Perioden aus den Plangrabungen 1967–1981. Teil 1: Text. Heidelberg.
- KOLNÍK 1999 – T. KOLNÍK: Nové pozoruhodné nálezy zo Zemianského Podhradia. Štud. Zvesti AÚ SAV 33, s. 227–231.
- KOŠTA 2008 – J. KOŠTA: Několik poznámek k chronologii pohřebiště u VI. kostela v Mikulčicích. Stud. Mediaevalia Pragensia 8, s. 277–296.
- KOŠTA/HOŠEK 2009 – J. KOŠTA/J. HOŠEK: Raně středověké meče s jednodílnou polokruhovitou hlavicí (typ Petersen X / Geibig 12, var. I). Pohled archeologie a metalografie. In: P. Dresler/Z. Měřínský (ed.): Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Sborník příspěvků přednesených na pracovním setkání Archeologie doby hradištní ve dnech 24.–26. 4. 2006. Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana – Supplementum 2. Brno, s. 109–126.
- KOUŘIL 2006 – P. KOUŘIL: Zu einigen Äußerungen der materiellen Nomadenkultur auf dem Mikulčicer Burgwall. Přehled výzkumů 47, s. 69–76.
- KOUŘIL 2008 – P. KOUŘIL: Archeologické doklady nomádkého vlivu a zásahu na území Moravy v závěru 9. a v 10. století. In: T. Štefanovičová/D. Hulínek (ed.): Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska. Bratislava, s. 113–135.
- KOVÁCS 1978/1979 – L. KOVÁCS: Bemerkungen zur Bewertung der fränkischen Flügellanzen im Karpatenbecken. Mitt. Arch. Inst. Ungar. Akad. 8/9, s. 97–119.
- KOVRIK 1963 – I. KOVRIK: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. Archaeologia Hungarica, Series Nova XL, Budapest.
- LÁSZLÓ 1943 – GY. LÁSZLÓ: A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge (Der Grabfund von Koroncó und der altungarische Sattel). Archaeologia Hungarica XXVII. Budapest.
- LEMM 2004/2005 – T. LEMM: Maskendarstellungen der Wikingerzeit. Offa 61/62, 309–352.
- LENNARTSSON 1997/1998 – M. LENNARTSSON: Karolingische Metallarbeiten mit Pflanzenornamentik. Offa 54/55, s. 431–619.
- LŐRINCZY/STRAUB 2005 – G. LŐRINCZY/P. STRAUB: Alpi típusú övgarnitúra a szegvár-oromdűlői 81. sírból (Alpine-type belt set from Szegvár-Oromdűlő, grave 81). Zalai Múz. 14, s. 137–167.
- MACHÁČEK/DRESLER/RBYNÍČEK V TISKU – J. MACHÁČEK/P. DRESLER/M. RBYNÍČEK: Dendrochronologische Datierung der frühmittelalterlichen Agglomeration in Pohansko bei Břeclav und der so genannte Blatnica-Mikulčice-Horizont. In: Frühe slawische Siedlung in Mitteleuropa (6.–9. Jahrhundert) im Lichte naturwissenschaftlicher Datierung, Wrocław.
- MATTHYS 1991 – A. MATTHYS: Les fortifications du 11e siècle entre Lesse et Semois. In: H. W. Böhme (Hrsg.): Burgen der Salierzeit, Teil 1 – In den nördlichen Landschaften des Reiches. Monographien RGZM 25. Sigmaringen, s. 225–280.
- MĚŘÍNSKÝ 2006 – Z. MĚŘÍNSKÝ: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II. Praha.
- MICHÁLEK/LUTOVSKÝ 2000 – J. MICHÁLEK/M. LUTOVSKÝ: Hradec u Némětic. Sídlo halštatské a raně středověké nobility v česko-bavorském kontaktním prostoru. I. Text. Strakonice – Praha.
- MITCHELL 1994 – J. MITCHELL: Fashion in Metal: A Set of Sword-belt Mounts and Bridle Furniture from San Vincenzo al Volturno. In: D. Buckton/T. A. Heslop (eds.): Studies in medieval Art and Architecture presented to Peter Lasko. London, s. 127–156.
- MORELAND 1985 – J. MORELAND: A monastic workshop and glass production at San Vincenzo al Volturno, Molise, Italy. In: R. Hodges (ed.): San Vincenzo al Volturno: the archaeology, art and territory of an early medieval monastery. BAR International series 252, s. 37–60.
- PAULSEN 1967 – P. PAULSEN: Alamannische Adelsgräber von Niederstotzingen (Kreis Heidenheim). Veröffentlichungen des staatlichen Amtes für Denkmalpflege Stuttgart, Reihe A, Heft 12/I. Stuttgart.
- PIETA 2000 – K. PIETA: Laténezeitlicher Burgwall und Opferplatz (?) in Trenčianske Teplice. In: J. Bouzek/H. Friesinger/K. Pieta/B. Komoróczy (Hrsg.): Gentes, Reges und Rom. Auseinandersetzung – Anerkennung – Anpassung. Spisy AÚ AV ČR Brno 16. Brno, s. 129–153.
- PIETA/RUTTKAY 2006 – K. PIETA/A. RUTTKAY: Bojná – mocenské a christianizačné centrum Nitrianskeho kniežatstva. Predbežná správa. In: K. Pieta/A. Ruttkay/M. Ruttkay (ed.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra, s. 21–69.
- POLÁČEK 2008 – L. POLÁČEK: Poznámky ke vztahu archeologie a historie. In: J. Dvořák/T. Knoz (ed.): IX. sjezd českých historiků.

- Pardubice 6.–8. září 2006. Sv. II – Historie v kontextu ostatních vědních disciplín. Brno – Pardubice – Praha – Ústí nad Labem, s. 75–83.
- POULÍK 1963 – J. POULÍK: Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích. Praha.
- POULÍK 1975 – J. POULÍK: Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských. Praha.
- POULÍK 1985 – J. POULÍK: Svědectví výzkumů a pramenů archeologických o Velké Moravě. In: J. Poulík/B. Chropovský (ed.): Velká Morava a počátky československé státnosti. Praha – Bratislava, s. 9–80.
- PRINCOVÁ-JUSTOVÁ 1997 – J. PRINCOVÁ-JUSTOVÁ: Tisíciletá Libice – ústředí slavníkovské domény a pravděpodobné rodiště sv. Vojtěcha. Setkávání kulturních proudů. In: K. Wachowski (ed.): Śląsk i Czechoy a kultura wielkomorawska. Wrocław, s. 103–112.
- PROFANTOVÁ 1989 – N. PROFANTOVÁ: Dvě raně středověká kování z Pražského hradu. Arch. Rozhledy 41, s. 601–613.
- PROFANTOVÁ 1991 – N. PROFANTOVÁ: Přínos archeologie k poznání českých dějin devátého století. Stud. Medievalia Pragensia 2, s. 29–60.
- PROFANTOVÁ 1995 – N. PROFANTOVÁ: K datování kování z hradiště Libětica. Časopis společnosti přátel starožitností 2, s. 99–101.
- PROFANTOVÁ 1996 – N. PROFANTOVÁ: To central Asia and beyond: Oriental motifs in the applied art of the late Avar and Great Moravia epochs (8th – 9th century). In: P. Charvát/J. Prosecký (ed.): Ibrahim ibn Yacqub at-Tartushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe, c. 800–1300 A.D. Praha, s. 26–36.
- PROFANTOVÁ 1997 – N. PROFANTOVÁ: Blatnicko-mikulčický horizont v Čechách – současný stav a problémy. In: K. Wachowski (ed.): Śląsk i Czechoy a kultura wielkomorawska. Wrocław, s. 85–94.
- PROFANTOVÁ 2008 – N. PROFANTOVÁ: Problém interpretace staromaďarských nálezů v Čechách. In: T. Štefanovičová/D. Hulínek (ed.): Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska. Bratislava, s. 149–168.
- RUTTKAY 1975 – A. RUTTKAY: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (I). Slov. Arch. XXIII, s. 119–216.
- RUTTKAY 1976 – A. RUTTKAY: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II. Slov. Arch. XXIV, s. 245–395.
- RUTTKAY 2002 – A. RUTTKAY: Odras politicko-spoločenského vývoja vo velkomoravskom vojenstve a výzbroji. In: A. Ruttkay/M. Ruttkay/P. Šalkovský (ed.): Slovensko vo včasnom stredoveku. Nitra, s. 105–121.
- SCHILLING 2005 – H. SCHILLING: Die Fundgeschichte. In: E. Wamers/M. Brandt (Hrsg.): Die Macht des Silbers. Karolingische Schätze im Norden. Katalog zur Ausstellung im Archäologischen Museum Frankfurt und im Dom-Museum Hildesheim. Frankfurt am Main, s. 127–128.
- SCHULZE-DÖRRLAMM 2002 – M. SCHULZE-DÖRRLAMM: Die Ungarneinfälle des 10. Jahrhunderts im Spiegel archäologischer Funde. In: J. Henning (Hrsg.): Europa im 10. Jahrhundert. Archäologie einer Aufbruchzeit. Mainz, s. 109–122.
- ŠALKOVSKÝ 1994 – P. ŠALKOVSKÝ: Frühmittelalterlicher Burgwall bei Detva. Slov. Arch. XLII, s. 155–185.
- ŠALKOVSKÝ 2002 – P. ŠALKOVSKÝ: Sekerovitě hrivny a ďalšie včasnostredoveké nálezy z hradiska v Bojnjej. Štud. Zvesti AÚ SAV 34, s. 171–188.
- ŠALKOVSKÝ 2004 – P. ŠALKOVSKÝ: K problematike železných jazykovitých nákončí opaska blatnicko-mikulčického horizontu. In: G. Fusek (ed.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra, s. 383–387.
- TOČÍK 1987 – A. TOČÍK: Nachgrossmährische Gräberfelder des 10. und 11. Jh. in der Südwestslowakei. Štud. Zvesti AÚ SAV 23, s. 177–241.
- UNGERMAN 2005 – Š. UNGERMAN: Ženský šperk staršieho velkomoravského horizontu. Arch. Rozhledy LVII, s. 707–749.
- UNGERMAN 2005/2006 – Š. UNGERMAN: Průvlečka s prodlouženým krčkem z Dolních Věstonic „Na pískách“. Původ, funkce a datování jednoho typu kování z raného středověku. Sborník Prací Fil. Fak. Brno, řada M 10/11, s. 117–141.
- UNGERMAN 2006 – Š. UNGERMAN: Tzv. předkottlašský horizont a počátky velkomoravského kostrového pohřbívání. Arch. Hist. 31, s. 351–369.
- UNGERMAN 2007 – Š. UNGERMAN: Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách. Brno (rpk. doktorské dizertační práce, http://is.muni.cz/th/18484/ff_d/text.pdf).
- UNGERMAN 2011 – Š. UNGERMAN: Schwertgurte des 9. bis 10. Jahrhunderts in West- und Mitteleuropa. In: J. Macháček/Š. Unger- man (Hrsg.): Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa. Studien zur Archäologie Europas 14, Bonn, s. 575–608.
- VINSKI 1977/1978 – Z. VINSKI: Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji (Frühkarolingische Neufunde in Jugoslawien). Vjesnik Arh. Muz. Zagreb, 3. ser., 10/11, s. 143–208.
- WACHOWSKI 1983 – K. WACHOWSKI: Das Problem der Chronologie der karolingischen Einflüsse auf das Gebiet von Jugoslawien. Zeitschr. Arch. Mittelalter 11, s. 163–167.
- WACHOWSKI 1989 – K. WACHOWSKI: Problematyka blatnicka – próba systematyki pojęć. Przegląd Arch. 36, s. 209–220.
- WACHOWSKI 1992 – K. WACHOWSKI: Kultura karolińska a Słowiańszczyzna Zachodnia. Studia archeologiczne 23, Wrocław.
- WAMERS 2005 – E. WAMERS: Die Zusammensetzung des Schatzes. In: E. Wamers/M. Brandt (Hrsg.): Die Macht des Silbers. Karolin- gische Schätze im Norden. Katalog zur Ausstellung im Archäologischen Museum Frankfurt und im Dom-Museum Hildesheim. Frankfurt am Main, s. 129–141.
- WERNER 1960/1961 – J. WERNER: Ranokarolinška pojasna garnitura iz Mogorjela kod Čapljine (Hercegovina). Frühkarolingische Gürtelgarnitur aus Mogorjelo bei Čapljina (Herzegovina). Glasnik Zemaljskog Muz. Sarajevo Arh. XV–XVI, s. 235–247.

DER SOG. BLATNICA-MIKULČICE-HORIZONT UND SEIN EINFLUSS AUF DIE CHRONOLOGIE DES FRÜHMITTELALTERS

ŠIMON UNGERMAN

Das Ziel der Arbeit ist eine kritische Untersuchung der Konzeption des sog. Blatnica-Mikulčice-Horizontes (nachstehend BMH) und die Auswertung der Rolle, die er in der frühmittelalterlichen Chronologie auf dem Gebiet der ehemaligen Tschechoslowakei erfüllt hat. Der Autor kommt zu dem Schluss, dass der BMH in die Forschung beträchtliche chronologische Widersprüche und Diskrepanzen gebracht hat, denn die von ihm abgeleiteten Datierungen kann man beim gegenwärtigen Forschungsstand mit Datierungen aus anderen Quellen, z. B. aus Analysen durchgeführt mit Hilfe von naturwissenschaftlichen Methoden, nicht verbinden.

Es ist relativ gut bekannt, dass der BMH am Anfang nicht präzise definiert wurde und dass sich dieses Konzept erst mit der Zeit herauskristallisiert hat. Eine wichtige Rolle in seinen Anfängen spielte der sog. Fund aus Blatnica, d. h. ein Verband von Gegenständen, der angeblich in der Umgebung von Blatnica in der Slowakei entdeckt wurde und schon in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts ins Ungarische Nationalmuseum nach Budapest gelangte (Kovács 1978/1979, 103). Er umfasste u. a. spätawarische Beschläge, ein karolingisches Schwert sowie eine Garnitur von Pferdegeschirrbeschlägen (Kreuzbeschläge, gestielte Ösenbeschläge und ein Riemenende) örtlicher Herkunft. Auch wenn die Fundumstände nicht ganz klar sind, neigten spätestens seit den 1930ern die meisten Forscher zu der Interpretation, dass diese Gegenstände ursprünglich den Inhalt einer einzigen Grabeinheit dargestellt haben (Fettich 1937, 263; Eisner 1952, 324; Benda 1963, 199). Auf Grund dessen entstand der Eindruck, dass die obengenannten Gegenstände unterschiedlicher Herkunft chronologisch nah zueinander stehen und – mit Rücksicht auf die Anwesenheit der spätawarischen Beschläge – in eine relativ frühe Zeit um das Jahr 800 datiert werden sollten. Diese Tatsache hat meiner Meinung nach die allgemeine Aufnahme des BMH-Konzepts wesentlich erleichtert.

Der erste, der die längst bekannten Funde „aus Blatnica“ mit späteren Entdeckungen aus Mikulčice in Zusammenhang gebracht hat, war J. Poulík (1963, 43). Nach einer Definition des BMH würde jedoch der Leser in seinem Buch vergeblich suchen, denn Poulíks Erläuterungen sind ziemlich vage und unkonkret. Dieser Forscher befasste sich mit Bronzesporen mit Kerbschnittverzierung aus Gr. 50 bei der 6. Kirche und mit Menschenmasken aus Gr. 44 bei der 2. Kirche in Mikulčice und datierte sie an den Anfang des 9. Jahrhunderts (diese Datierung ist jedoch aus heutiger Sicht unhaltbar, siehe z. B. Košta 2008). Eher nur nebenbei bezeichnete er diese Funde als Repräsentanten des „Mikulčice-Stils“, den er mit dem „Blatnica-Stil“ synchronisierte. Kurz danach entdeckte D. Bialeková (1965) in Pobedim eine Kollektion von Eisenbeschlägen mit plastischer Verzierung oder Tauschierung. Analogien dazu fand sie bei der 6. Kirche in Mikulčice und unter den Funden „aus Blatnica“. Auf Grund einer abweichenden Dekoration hat sie die Pobedimer Gegenstände aber nicht identisch datiert (d. h. um den Anfang des 9. Jahrhunderts), sondern bezeichnete sie als Repräsentanten der zweiten, jüngeren Phase des BMH, die sie ins 2. Viertel des 9. Jahrhunderts setzte. Damals fügte sie noch realistisch hinzu, dass diese Datierung „nur auf rein komparativ-typologischen Kriterien aufgebaut“ wäre, in ihren späteren Arbeiten hielt sie es jedoch nicht mehr für nötig, die Existenz der jüngeren Phase des BMH weiter zu begründen.

Den ersten komplexeren Versuch einer Definition des BMH findet man deswegen erst in der Arbeit von J. Justová (1977, 498–499). Diese stellt aber mehr als alles andere eine unkritische Kompilation von Ansichten zusammen, die in der damals verfügbaren Literatur verstreut waren. Das Verzeichnis von Kunstmotiven und dekorativen Techniken ist hier dermaßen breit konzipiert, dass man in den solcherweise definierten BMH die meisten mittelburgwallzeitlichen verzierten Beschläge einordnen kann. Schon damals erwies es sich als ziemlich problematisch, dass der BMH bloß Gegenstände aus dem Bereich der Männerausstattung umfasste (Gürtel, Sporen mit den dazugehörigen Riemengarnituren usw.), auf der anderen Seite waren aber keine zeitgleichen Typen von Frauenschmuck bekannt – sämtlicher Frauenschmuck wurde zu dieser Zeit nämlich erst in die 2. Hälfte des 9. Jahrhunderts und später datiert.

Während die bisher erwähnten Arbeiten das BMH-Konzept „von unten“ aufgebaut haben (d. h. sie beschäftigten sich mit konkreten Artefakten und deren gegenseitigen Beziehungen, suggerierten die Vorstellung von einem synkretistischen Kunststil u. a.), bedeutete der Artikel von D. Bialeková (1979, 93) eine Wandlung – die Autorin sprach über den „Blatnica-Horizont“ mit mehreren regionalen Fazies (Blatnica, Mikulčice und Nin). Sie versuchte ihm eine breitere Gültigkeit zu geben, indem sie behauptete, dass dieser Horizont keine „lokal streng begrenzte Denkmälergruppe“ darstellt, sondern viel mehr „einen regelrechten kulturellen, eigentlich zivilisatorischen Horizont, der mit dem staatsbildenden Prozess der mährischen Slawen und der Südslawen eng zusammenhängt“. Dies bedeutet, dass D. Bialeková „von oben“ eine chronologische Konstruktion aufbaut, die sie mit konkreten Gegenständen und Fundverbänden ausfüllt. Sie verzichtet bereits auf die Vorstellung von einem synkretistischen Kunststil; aus ihrer Interpretation geht hervor, dass einzelne Komponenten des BMH (awarische, slawische und karolingische) nicht alle auf einmal bei demselben Artefakt zum Ausdruck kommen müssen und dass genauso auch die ganzen Fundstellen in dem Anteil an den obengenannten Komponenten voneinander diametral abweichen können. Der erwähnte Vorschlag, den BMH auch auf die kroatischen Funde („Fazies Nin“) zu erweitern, wurde jedoch von der ausländischen Forschung nicht akzeptiert. Der Hauptgrund dafür lag zweifellos darin, dass D. Bialeková die Fundstellen von „Biskupija, Nin, Ostrovica,

Mogorjelo, Gojače, Knin u. a.“ nur flüchtig und ohne weitere Interpretation erwähnt hat. Da an diesen Fundorten die Funde aus dem Horizont Biskupija-Crkvina vorherrschen, neigte sie offensichtlich zu seiner relativ jüngeren Datierung, d. h. ungefähr in die 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts. Die ausländischen Forscher, die sich zu der chronologischen Beziehung zwischen BMH und dem Horizont Biskupija-Crkvina geäußert haben, vermuten jedoch, dass diese beiden Denkmälergruppen nicht zeitgleich sind, sondern dass der BMH jünger ist (Giesler 1980, 98, Anm. 19; Wachowski 1983, 167; 1989, 217; Koch 1984, 78).

Viele Einwände gegen den BMH äußerte K. Wachowski (1989), seine Arbeit hatte aber keine schwerwiegendere Auswirkung auf die tschechische und slowakische Fachliteratur. Er kritisierte vor allem die unklare Aussonderung des BMH und die Absenz einer präziseren Definition in den Arbeiten seiner Schöpfer. Berechtigt ist auch sein Einwand, dass die Anwendung von Bronzeguss und die „maskenartige“ Verzierung zum Einordnen eines Artefakts in den BMH nicht genügen können. Er konstatiert nämlich, dass diese Elemente nicht nur für den awarischen und slawischen Bereich spezifisch sind, sondern auch in karolingischer Kultur und anderswo zum Vorschein kommen. Er warnte ebenfalls vor weitgreifenden Schlüssen nur auf Grund der Tatsache, dass ein Verzierungsmotiv auf einem gewissen Artefakt als „awarisch“ oder „karolingisch“ bezeichnet wird. Sein Argument lag darin, dass es oft kompliziert sein kann, die Herkunft eines Motivs aufzuspüren, denn sowohl awarische als auch karolingische Kunst schöpften aus einer und derselben Inspirationsquelle – dem Mittelmeerraum. Trotz diesen Einwänden war K. Wachowski jedoch mit dem BMH-Konzept im Grunde einverstanden, rechnete mit der absoluten Datierung dieses Horizontes (de facto auf Grund der schriftlichen Quellen) etwa zwischen die Jahre 790–830 und akzeptierte die Existenz von slawischen Erzeugnissen in einem „synkretistischen Stil“, dessen Entstehung durch die Impulse aus awarischer, slawischer und karolingischer Kunst veranlasst wurde. Diese Konzeption erhielt sich in der tschechischen und slowakischen Archäologie auch in den 1990ern (z. B. Profantová 1991; 1997). Erst etwa in den letzten zehn Jahren registrieren wir in der Literatur eine Zunahme an kritischen Stimmen gegen den BMH: die Aufteilung des BMH in eine ältere und eine jüngere Phase wurde als unbewiesen abgelehnt (Ungerma 2005/2006, 129–133); Z. Měřínský (2006, 204) kritisierte die unsinnig breit aufgefasste Definition des BMH von J. Justová (1977); Z. Klanica (2006, 49) lehnte es ab, auf den Funden „aus Blatnica“ aufzubauen, die ursprünglich wohl keinen geschlossenen Fundverband dargestellt haben – daher ist es auch falsch, a priori von der Voraussetzung auszugehen, dass es sich aus chronologischer Sicht um eine homogene Fundgruppe handelt.

Weitere kritische Einwände versuchte der Autor in der vorliegenden Arbeit zusammenzufassen. Für wichtig hält er die Tatsache, dass der BMH schrittweise damit begann, „sein eigenes Leben zu leben“. Dies äußert sich vor allem darin, dass man in der tschechischen und slowakischen Archäologie des Frühmittelalters seit den 1970ern auch solche Typen von Gegenständen dem BMH zugeordnet hat, die die Schöpfer des BMH selbst nie ausschließlich nur mit der 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts in Zusammenhang gebracht haben, oder besser gesagt, sie haben nie explizit behauptet, dass diese Gegenstände nicht auch vorher oder nachher vorkommen könnten. Es handelt sich vor allem um gestielte Ösenbeschläge (Abb. 1: 1–3) und Kreuzbeschläge (Klanica 1968, 128; Dostál 1977/1978, 118; Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 88; Galuška 1997, 80; Bláha 1998, 139; 2001, 52) sowie um Blechbeschläge mit Zierbuckel (Bialeková 1989/1990, 49, 52; Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 87; Profantová 1995, 100; 1997, 86; Janošik/Pieta 2006, 141). In Wirklichkeit kann man diese Beschlagtypen nur allgemein in die Mittelburgwallzeit datieren, irgendein engeres chronologisches Vorkommen wurde nie belegt. Die gestielten Ösenbeschläge hat man zudem noch unrechtmäßig als ein großmährisches Spezifikum bezeichnet. Diese Behauptung kann aber sehr einfach unter Hinweis auf deren Ausbreitung widerlegt werden. Da sie an der nördlichen, östlichen und südlichen Peripherie des Fränkischen Reichs vorkommen (Abb. 3) und in niedrigerem Maße auch in dem Reich selbst (was rein durch den Forschungsstand und die unterschiedlichen Bestattungssitten gegeben ist), handelt es sich offensichtlich um einen Gegenstand karolingischer Herkunft (Ungerma 2005/2006; 2011). Gestielte Ösenbeschläge dienten als Pferdegeschirr- und Schwertgurtteile – die letztere Funktion konnte man neulich auch für das Kerngebiet des Fränkischen Reichs nachweisen (Grab 399 in Hamm-Westhafen: Cichy 2008, I, 55; II, Taf. 61: 4–7); bis dahin waren direkte Belege des Zusammenhangs zwischen den Ösenbeschlägen und Schwertern nämlich nur aus Mähren, aus der Slowakei und aus Slowenien bekannt.

Die in der tschechischen und slowakischen Archäologie geläufige Konvention, praktisch alle Beschlagtypen aus dem Bereich der männlichen Kriegerausrüstung, des Pferdegeschirrs usw. (bis auf Sporen) ausschließlich in die 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts zu datieren, hatte zwangsläufig eine schwerwiegende Auswirkung auf die Chronologie des Frühmittelalters. Sie beeinflusste nämlich die Datierung von bedeutenden Fundverbänden sowie ganzen Fundstellen. B. Dostál (1993) hat z. B. an der Fundstelle von Břeclav-Pohansko (Flur Waldbaumschule – Lesní škola) „die Siedlungskeramik des Blatnica-Mikulčice-Horizontes“ nur auf Grund der Tatsache ausgesondert, dass in der Füllung des Siedlungsobjektes 210 zusammen mit Keramik auch ein gestielter Ösenbeschlag (Abb. 1: 3) zutage kam. Im Fall des Objektes 1 entdeckte man eine Riemenzunge (Abb. 1: 5) sogar „in der Humusschicht über dem Umriss dieses Objektes“, so dass ihre Angehörigkeit zu diesem Objekt „nicht sicher beweisbar“ war. Auf Grund der Anwesenheit von Keramik mit typologisch fortgeschrittenen Merkmalen gelangte B. Dostál (1993, 76–77) zu dem Schluss, dass „die spezialisierte Töpfertätigkeit auf Pohansko bereits im Laufe des BMH beträchtlich entfaltet war (...)“. B. Dostál datierte schon früher (1977/1978, 130) den Untergang der ganzen Befestigungsanlage auf Pohansko bereits in die Zeit nach der Mitte des 9. Jahrhunderts, und zwar rein auf Grund eines eisernen Kreuzbeschlags und eines gestielten Ösenbe-

schlags aus einem Depot im Grubenhaus Nr. 10, das mit der Destruktion der Stein-Erde-Holz-Befestigung überdeckt war. Anhand der neulich durchgeführten dendrochronologischen Analyse wurde die Befestigung von Pohansko aber erst in den 880ern gebaut (Macháček/Dresler/Rybniček im Druck).

In der Slowakei ist es ebenfalls auf Grund der Zuordnung von vielen Typen von Gegenständen zum BMH dazu gekommen, dass die Existenz von einigen Burgwällen (Pobedim, Bojná I) bloß auf die 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts beschränkt wurde (Bialeková 1972, 128; 1978, 162; Pieta/Ruttkay 2006, 54). In deutlichem Gegensatz zu dieser Datierung stehen z. B. spezifische Typen von rhombischen Pfeilspitzen (vgl. Abb. 2), die in Mitteleuropa nachweislich erst mit der Ankunft der Altmagyaren aufgetaucht sind, sie können also nicht früher als ins 10. Jahrhundert datiert werden.

Die traditionelle BMH-Konzeption ist somit unhaltbar. Die Tatsache, dass ein gewisses Artefakt in der Vergangenheit dem BMH zugeordnet wurde, besitzt in der Gegenwart an und für sich nur einen minimalen Aussagewert im Hinblick auf seine Datierung. Den BMH kann man heutzutage als ein zeitbedingtes Konzept betrachten. Die Nachkriegsgeneration der Archäologen suchte auf diese Weise nach einer Kulturäußerung charakteristisch für die mitteleuropäischen Slawen, die zur Zeit der Awarenkriege von Karl dem Großen angefangen haben, sich von der Abhängigkeit vom Kaganat zu erlösen. Daraus folgte aber die „Notwendigkeit“ diese Gegenstände möglichst früh zu datieren, um das Jahr 800 und in die Entstehungszeit Großmährens, oder besser gesagt in die Zeit als dieses machtpolitische Gebilde zum ersten Mal in schriftlichen Quellen aufgetaucht ist.

Šimon Ungerman
Ústav archeologie a muzeologie FF MU
Arne Nováka 1, CZ-602 00 Brno
ungerman@phil.muni.cz